

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra trestního práva

Diplomová práce

TRESTNĚPRÁVNÍ INSTITUT

NUTNÉ OBRANY

Zpracoval: Martin Pelikán

Studijní program: Právo a právní věda

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. František Novotný, CSc.

V Plzni 2012

Zadání diplomové práce

Razítko

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

V Plzni, březen 2012

Martin Pelikán

Poděkování

Děkuji tímto doc. JUDr. Františku Novotnému, CSc. za vedení této práce, cenné rady, hodnotné informace a vstřícný přístup, jakož i jeho dosavadní inspirativní práci týkající se nejen zde zkoumaného fenoménu.

Obsah

Obsah	I
Seznam použitých zkratk	II
1. Úvod	1
1.1 Institut nutné obrany v českém právním řádu	1
2. Náhled do historie nutné obrany	5
2.1 Historická východiska institutu nutné obrany	5
2.2 Vývoj nutné obrany v českých zemích	9
2.2.1 Trestní zákoník z roku 1852	9
2.2.2 Trestní zákon z roku 1950	12
2.2.3 Trestní zákon z roku 1961	14
2.2.4 Nové kodifikace	17
3. Institut nutné obrany dle současné právní úpravy, jeho podmínky a meze v českém právním řádu	20
3.1 Institut nutné obrany v koncepci okolností vylučujících protiprávnost	20
3.2 Obecně o mezích přípustnosti nutné obrany	22
3.3 Útok a útočník	24
3.3.1 Protiprávnost útoku	24
3.3.2 Osoba útočníka	28
3.3.3 Útok přímo hrozící nebo trvajícím	37
3.3.4 Útok na zájem chráněný trestním zákonem	39
3.4 Osoba obránce	40
3.5 Přiměřenost obrany	41
3.6 Formy obrany – automatická obranná zařízení	45
3.7 Exkurz – mučení a jiné nelidské a kruté zacházení	48
4. Překročení mezí nutné obrany (exces)	51
4.1 Obecně o překročení mezí nutné obrany	51
4.2 Právní kvalifikace překročení mezí nutné obrany	53
4.3 Právní důsledky překročení mezí nutné obrany	54
5. Srovnání institutu nutné obrany s vybranými zahraničními úpravami	58
5.1 Právní úprava v Italské republice	58
5.2 Právní úprava ve Spolkové republice Německo a Rakouské republice	62
6. Závěr	66
Cizojazyčné resumé	i
Seznam použité literatury a pramenů	iii

Seznam použitých zkratk

LZPS usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb.

EÚLP sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., v platném znění; Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění pozdějších protokolů

ÚpM vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 143/1998 Sb. o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

TZ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

TrŘ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

TZ 1852 císařský patent č. 117/1852 ř.z., kterým došlo k vydání zákona o zločinech, přečinech a přestupcích

TZ 1950 zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

TZ 1961 zákon č. 141/1961 Sb., trestní zákon

NTZ 2004 návrh trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk č. 744)

ObčZ zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění

ZoTRPO zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění

ZPř zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění

ZSVM zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění

CP R.D. 19 ottobre 1930, n. 1398. Approvazione del testo definitivo del Codice penale (Suppl. alla Gazzetta Ufficiale n. 251 del 26 ottobre 1930); tzv. Roccův trestní zákoník

CPP D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447. Approvazione del codice di procedura penale (Suppl. ord. n. 92 alla Gazzetta Ufficiale Serie gen. – n. 250 del 24 ottobre 1988) e avvisi di rettifica in Gazzetta Ufficiale n. 291 del 13 dicembre 1988, n. 293 del 15 dicembre 1988 e n. 304 del 29 dicembre 1988

StGB Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das durch Artikel 5 Absatz 3 des Gesetzes vom 24. Februar 2012 (BGBl. I S. 212) geändert worden ist; trestní zákoník Spolkové republiky Německo

StGB-R Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen; trestní zákoník Rakouské republiky

1. Úvod

1.1 Institut nutné obrany v českém právním řádu

Český právní řád upravuje nutnou obranu na více svých místech. Jednotlivé definice nejsou jednotné, což může vést k otázkám, zda jednání, které je podle jednoho právního předpisu v mezích nutné obrany, musí být v těchto mezích také podle jiného právního předpisu¹. Vzhledem k tomu, že jde o jednu z tzv. okolností vylučujících protiprávnost a právní řád je třeba vykládat jako celek, lze mít spíše za to, že by nemělo docházet k odlišné aplikaci institutu nutné obrany např. podle ZPř a TZ.²

Pachatelé trestných činů mohou být stíháni a trestáni pouze orgány činnými v trestním řízení, kterým k tomu zákon svěřuje potřebnou pravomoc a působnost. V případě, že tyto orgány nemohou včas zasáhnout a odvrátit jednání směřující k dokonání trestného činu a přitom tu v danou chvíli je osoba, která má možnost zajistit ochranu chráněných zájmů namísto příslušných orgánů, dovoluje zákon zasáhnout i takovéto osobě, ale pouze za předem stanovených podmínek. V zásadě jde vždy o právo, nikoliv povinnost zakročit. Některým občanům však povinnost zasáhnout může stanovit právní předpis (např. policisté, strážníci, aj.³).

Trestněprávní teorie se zabývala institutem nutné obrany vždy s větším zájmem nežli ostatní právní odvětví.⁴ Při novele TZ 1961 č. 290/1993 Sb., která významným způsobem upravila dosavadní znění nutné obrany, pozapomněl patrně zákonodárce na změnu institutu v některých právních předpisech. Právě z této skutečnosti zřejmě vyplývá problém s odlišnou definicí nutné obrany na různých místech právního řádu.⁵ Přitom každý termín použitý v zákonné definici má svůj nezastupitelný obsah, který

¹ Podle § 2 odst. 2 písm. a) ZPř: „Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem...“

Podle § 418 odst. 2 ObčZ: „Rovněž neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícímu útoku. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

Podle § 2875 stanoví nový občanský zákoník tuto definici nutné obrany: „Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok a způsobí přitom útočnickovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku.“ Dále je pak upřesněno v § 2877, že: „Při posouzení, zda někdo jednal v nutné obraně, anebo v krajní nouzi, se přihlídně i k omluvitelnému vzrušení mysli toho, kdo odvracel útok nebo jiné nebezpečí.“

² Viz. dále.

³ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2, s. 159

⁴ Podobně jako např. zkoumání příčinné souvislosti trestním právem.

⁵ KRÁLÍK, M. *Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu*. Právní rozhledy. 2000 (č. 1), s. 6 a násl.

bývá dlouhou dobu precizovaný judikaturou a jeho záměna či nesprávná interpretace může mít pro všechny zúčastněné osoby zcela zásadní význam.

V novém trestním zákoníku upravuje nutnou obranu § 29 jako „*čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem.*“⁶ Takové jednání pak nemůže být trestným činem, pokud ovšem, jak upřesňuje druhý odstavec, nešlo o nutnou obranu „*zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.*“ Přes zdánlivou jednoznačnost zákonného vymezení není snadné institut vždy správně použít. Souvisí to zejména se schematičností tohoto velmi obecného institutu, který je aplikován na nepřebornou řadu reálných životních situací a správná právní subsumce proto bývá nesmírně komplikovaná.

I pokud pomineme obtíže při rekonstrukci skutkových zjištění, může se stát, že nebude snadné určit, zda v konkrétním případě byly např. naplněny znaky skutkové podstaty trestného činu rvačky, nebo zda došlo k útoku, proti kterému je možné použít nutnou obranu.

Problematická však není pouze aplikace obecného na konkrétní případ, jsou zde i další neustále se opakující témata, o nichž se v souvislosti s nutnou obranou diskutuje a názory na ně se různí – použitelnost automatických obranných zařízení; útok dítěte; osoby nepřičetné; zvířete či útok zaviněný z nedbalosti; obrana proti útoku úředních nebo právnických osob; obrana jednáním, které by jinak odpovídalo (respektive odpovídá) trestnému činu mučení a jinému nelidskému a krutému zacházení aj.

Cílem autora této práce je v následujících šesti kapitolách nejen poskytnout základní teoretický přehled o dosavadních poznatcích fenoménu nutné obrany, ale i nahlédnout do soudních síní a uvést zajímavé případy z praxe, v nichž bylo složité posoudit, zda se o nutnou obranu jednalo či zda již nešlo o exces.

V kapitole Náhled do historie institutu nutné obrany se nejprve pozastavíme nad některými spíše filozofickými koncepcemi nutné obrany. Protože rozsah práce nedovoluje komplexnější průřez historií, rozhodl se autor jednak zaměřit na prvopočátky institutu v rámci práva archaického a v druhé části pak shrnout historii české úpravy, a to od trestního zákona z roku 1852 po současnost. Dostane se nám tak historických východisek, které jsou nezbytné pro lepší pochopení soudobého postavení nutné obrany v českém právním řádu.

⁶ TZ zde používá termín „*trestní zákon*“, nikoliv „*trestní zákoník*“. Je třeba vycházet z legální definice stanovené v § 110 TZ: „*Trestním zákonem se rozumí tento zákon a podle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.*“

Následující kapitola je stěžejní částí této práce. Podrobněji zde rozebereme limity nutné obrany, s nimiž se praxe často potýká. Názory na řadu otázek se mezi odbornou veřejností značně různí. Přiklonit se k některému z nich není vždy úplně jednoduché, protože každé ze stanovisek skýtá zpravidla jistá úskalí. Přesto se autor pokusí přiklonit k některému ze zmíněných přístupů, případně navrhnout jiné vhodné řešení.

Třetí část nazvaná Překročení mezí nutné obrany (exces) plynule navazuje na kapitolu předcházející. Situace, které již nejsou nutnou obranou, ale některými znaky ji naplňují, jsou právně relevantní a v některých případech by bylo dokonce vhodné zvážit, zda trestní odpovědnost obránce jednajícího v excessu nevylučovat obdobným způsobem, jako kdyby o žádný exces nešlo.

V další kapitole učiníme krátký exkurs do úpravy nutné obrany v několika cizích právních řádech. Vzhledem k tomu, že autor této práce studoval jeden rok v Itálii v rámci projektu Erasmus, je tato kapitola zaměřena především na italskou právní úpravu, která byla před několika lety podstatným způsobem novelizována a dobře ilustruje, jak rozdílné pojetí institutu nutné obrany může být v jiných právních řádech.

Co se týče metodiky práce, použita bude zejména literatura z odborných českých časopisů, aktuální judikatura, některé monografie, učební texty a komentáře. Zvoleno tedy bylo zejména juristické pojetí. Ani trestněprávní přístup k danému problému by však neměl praktický význam bez určitého propojení s hledisky kriminologickými. Např. fenomén strachu z trestné činnosti může značným způsobem ovlivnit rozhodovací proces obránce, stejně jako strach z potrestání v případě vybočení z mezí nutné obrany.

Hlubším poznáním obecně použitelných institutů napříč právními odvětvími lze lépe pochopit jejich odlišnosti a také si uvědomit komplikovanost celého systému, který je mnohdy nejhůře uchopitelný právě ve svých nejpropracovanějších institutech a jejich jednotlivých prvcích. Mnohdy jsou v samotné praxi přebírána dogmata z prosté pohodlnosti a bez dalšího ověřování.⁷ Protože velice často dochází k aplikaci institutu nutné obrany, neměla by se diskuse kolem něj nikdy uzavřít.

⁷ Např. prof. Knapp uvádí, že: „*Ze zásady lex specialis derogat generali...bez pochybnosti vyplývá, že zákaz zneužití práva je silnější, než dovolení dané právem.*“ (KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995) S předností zákazu zneužití práva lze souhlasit, nicméně nikoliv na základě speciality institutu. Zákaz totiž vyplývá především z obecné občanskoprávní úpravy, respektive z LZPS a dané oprávnění bude proto v zásadě vždy zvláštní právní úpravou. Přesto danou argumentaci přebírají opakovaně soudy (např. Nejvyšší správní soud – 1 Afs 107/2004-48) a po nich pak i další (např. společnost BDO Tax s.r.o. ve své prezentaci *Trestní právo daňové*).

Zkoumáním vývojových tendencí zjišťujeme, že vnímání institutu nutné obrany je velmi dynamické a mění se prakticky v každé době. Právě proto je první kapitola věnována historickým souvislostem nutné obrany.

2. Náhled do historie nutné obrany

2.1 Historická východiska institutu nutné obrany

Jako jeden z prvních se k nutné obraně vyjádřil Cicero ve své řeči na obranu Milóna, kde ji označil za nepsaný přírodní zákon, který nelze naučit ani zdědit, pocházející z přírody, člověkem akceptovaný a vnitřně s ním ztotožněný.⁸ Již tento římský filozof tak vnímal nutnou obranu jako přirozené právo jedince pohybujícího se ve společnosti.

Nikoliv v každé době se člověk mohl účinně obrátit na stát (či jinou nezávislou veřejnoprávní korporaci) v případech, kdy se cítil být poškozován na svých právech nebo v případech, kdy takové poškození bezprostředně hrozilo. Rozsah práva na nutnou obranu vždy závisel na moci a síle státu jakožto garanta práva. Čím slabší stát, tím širší právo nutné obrany (sebeobranu).

Nejširší uplatnění práva na sebeobranu si lze představit v koncepci tzv. bezprávní společnosti. O ní uvažoval Thomas Hobbes jako o společenství nejistoty a „války všech proti všem“ („*bellum omnium contra omnes*“). Za přirozený stav věcí považoval „právo všech na vše“, což v sobě pochopitelně implikovalo značný pocit nejistoty. Jedinec tak nikdy neví, v jakou chvíli bude o který (svůj) statek připraven. Rozumné je proto opustit přirozený stav k zajištění míru (jistoty) za cenu vzdání se zmíněného „práva na všechno“.⁹ Nesplnění povinnosti státu zajistit příslušný pořádek zakládá u člověka opět právo bránit se sám.

Přestože jsou výše zmíněné úvahy spíše filozofického charakteru, v historii se lze skutečně setkat s dobou, kdy právní nejistota znamenala nutnost širšího uplatnění svépomoci (či nutné obrany v širším slova smyslu¹⁰).

Např. středověcí kupci, jejichž ochranu nebyl na daném místě schopen nikdo plně zajišťovat a přitom jim při cestách hrozilo značné nebezpečí, byli nuceni hledat své vlastní způsoby sebeobranu. Museli si tak vytvořit své vlastní právo vyhovující jejich mobilitě.¹¹

Hattenhauer uvádí několik článků ze stanov gildy svatého Knuda, jejichž původ lze datovat kolem roku 1200:

⁸ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 14

⁹ BARBERA, A., et al. *Le basi filosofiche del costituzionalismo*. 11. vyd. Lecce: Gius. Laterza & Figli Spa, 2011, ISBN 978-88-420-5398-9, s. 53

¹⁰ Jak si zde ukážeme, historickým vývojem se obecné právo svépomocného jednání postupně omezovalo, až zůstalo pouze v podobě nutné obrany v dnešním slova smyslu.

¹¹ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 224

„1. Usmrtí-li někdo, kdo není bratrem..., cechovního bratra, nechť se přítomní cechovní bratři na něm a na jeho dědicích pomstí. Nejsou-li dědicové mrtvého přítomni, musí být vrah donucen, aby za mrtvého muže zaplatil pokutu převyšující o 40 marek výši zákonné pokuty za zabití muže. Nemá-li čím zaplatit, nechť pyká za život svým životem.

2. Nechce-li bratr pomoci svému cechovnímu bratru, i když to může učinit, nechť je vyloučen a pokládán za bezectného.

15. Zabije-li bratr muže, který není bratrem Knudova cechu a cechovní bratři jsou přítomni, pak nechť mu pomohou z nebezpečí života, jak nejlépe mohou.“¹²

Tento výňatek dobře ilustruje, jakým způsobem se nahrazovala chybějící moc státu soukromým společenstvím osob, které pojil stejný nebo podobný zájem. Právo sebeobrany se tehdy neomezovalo pouze na útok bezprostředně hroící či trvající. Jednotlivá společenství osob, která se vzájemně ochraňovala před vnějším nebezpečím, zde svým způsobem zastupovala soudobé funkce státu.

„Archaické právo neznalo žádný stát a žádnou státem vynutitelnou sankci.“¹³ Spoléhalo se na hierarchii svazku a na trest boží. Až teprve mobilita 12. století ukázala nutnost právně komunikovat na větší vzdálenosti. Svazky vedle sebe dosud žijící bez jakéhokoli právního vztahu, které vzájemné konflikty řešily výhradně silou, se musely začít pozvolna podrobovat nadřazené právní moci.¹⁴

V době, kdy platil princip personality práva, bylo velmi obtížné přimět mocné k tomu, aby uplatňovali své právní nároky proti jiným před soudem a podřizovali se jeho výroku. Než k něčemu takovému, a tím pádem i k samotnému zformování států, došlo, vládlo právo soukromé války. Ta nebyla ve své době ničím jiným než právním jednáním předpokládajícím dodržení závazné právní formy. Chybějící náhradní instituce státu k zajištění míru (plnění povinností, nerušení práv druhých) neumožňovaly vydání generálního zákazu svépomocného jednání.¹⁵

Tradičnímu právnímu cítění připadal srozumitelnější nejprve zákaz svépomoci na určitých místech. Takto byly ze sféry přípustné svépomoci vyňaty kostely, kláštery,

¹² HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 224

¹³ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 256

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 257

hřbitovy a vůbec veškerý církevní majetek. Zemské landfrýdy rozšířily zákaz soukromé exekuce a svépomoci také na dům a dvůr.¹⁶

Jako jeden z prvních zakázal svépomocné jednání císař Fridrich II. na Sicílii v Liber Augustalis I, 8:

„Nařizujeme, aby byl mír, který nelze oddělit od spravedlnosti a od něhož je spravedlnost neoddělitelná, zachovávan ve všech částech Naší Říše. Nikdo nesmí o své vlastní moci kvůli nespravedlnostem nebo zločinům, jež se staly nebo se v budoucnu stanou, vzít právo do vlastních rukou a chopit se násilných donucovacích nebo k odplatě směřujících prostředků nebo v Říši zahájit soukromou válku; naopak je třeba, aby před Nejvyšším soudcem Říše nebo před soudcem oblasti či místním komořím a před hrabaty a pány ... začal svůj právní případ soudně projednávat v řádném řízení.“¹⁷

Svépomoc tak byla s výjimkou nutné obrany na území Sicílie zakázána. Podařilo se odstranit starobylé a dlouho přetrvávající instituty soukromého zjednávání si práva. Na mnoha místech tento proces probíhal velmi pomalu, protože právo soukromé války bylo součástí starého archaického práva. Šlo totiž o tzv. „*novae, malae, iniustae consuetudines*“, tedy „nové, špatné, nespravedlivé zvyky (obyčeje).“¹⁸

Je zajímavé, že podobné vývojové tendence lze vypočítat i v právu mezinárodním, kde rovněž nejdříve stálo právo na sebeobranu a právo války vedle sebe. Podle Hanse Kelsena je základním následkem porušení mezinárodněprávního závazku možnost sebeobranu poškozeného státu, které však v době, ve které Kelsen psal, zahrnovalo i právo války. Nešlo tedy jen o pouhou obranu proti útočníkovi, ale jistou formu sankce.¹⁹ Jako se právo soukromé války postupem času zakazovalo ve prospěch monopolu násilí státu, tak se v posledních sto letech ukázala nezbytnost zákazu válek rovněž v rámci mezinárodního společenství.²⁰ Jak je tedy patrné, právo soukromé války se jakožto významná forma svépomocného jednání pozvolným omezováním přeměnilo do podoby nutné obrany. Stejně tak se stalo s právem války suverénních států, které

¹⁶ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 258

¹⁷ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 260

¹⁸ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 257

¹⁹ CONFORTI, B. *Diritto internazionale*. 8. vyd. Napoli: Editoriale Scientifica s.r.l., 2010, ISBN 978-88-6342-173-6, s. 380

²⁰ Monopol násilí tak (sice zatím spíše formálně) přechází ze suverénních států na OSN, respektive jeho orgán – Radu bezpečnosti.

podle dnešních norem mezinárodního práva mohou použít sílu pouze v případech sebeobrany.

Postupným dosažením zákazu svépomoci si stát upevnil své místo jediného vymahatele práva. „*Tam, kde stát... mír negarantuje, vrací se občanovi – poddanému zpět právo na svépomoc, to právo, které bylo v minulosti s velkými obtížemi převedeno na stát.*“²¹ Člověku se nadále dostává možnosti bránit si svá práva bez součinnosti se státní mocí pouze tam, kde stát selhává. Je tomu tak ostatně v každé době.

Se selháním státu a s právem odporu (sebeobranou) počítá i novodobý konstitucionalismus, který se zabývá úvahami o právu na povstání lidu jako obrany proti nezákonnému jednání panovníka (orgánů státní moci) porušujícího společenskou smlouvu.²² Právo na odpor je stanoveno v LZPS v čl. 23²³. Není tak garantováno pouze právo bránit se útoku ze strany jiného jedince, ale dokonce i právo bránit se bezprávnému útoku vycházejícího od samotného státu, jestliže jsou činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků znemožněny.

V krátkosti jsme nyní popsali proces, jakým se z neomezeného svépomocného jednání dospělo k zákonnému dovolení výkonu práva nutné obrany. Toto právo nemělo zprvu jasné hranice. Až teprve v minulém století se začaly objevovat jednotlivá omezení projevující se zejména v těchto směrech:

- omezování okruhu zájmů, při jejichž napadení je nutná obrana možná (zejména zájmy individuální);
- omezování nutné obrany jen na ty případy, kdy nemůže zasáhnout stát;
- vyloučení nutné obrany tam, kde útok přímo nehrozí nebo již skončil;
- omezení použití nutné obrany v případech útoků s malou společenskou nebezpečností (škodlivostí) včetně případů nezpůsobilého pokusu;
- vyloučení nutné obrany proti vyprovokovanému útoku;
- vyloučení nutné obrany proti osobám jednajícím ve skutkovém omylu a proti útoku, jenž není vážně míněn;

²¹ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7, s. 260

²² KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 16

²³ „*Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.*“

- omezení způsobu nutné obrany vyloučením hrubého nepoměru mezi obranou a útokem (uplatnění zásady přiměřenosti nebo proporcionality k zamezení zneužití práva).²⁴

Zavedení těchto omezení nutné obrany do jednotlivých právních řádů záviselo zejména na míře demokratičnosti dané země, přičemž státy totalitního charakteru kladly důraz na jiné formy omezení než státy demokratické.²⁵ Došlo tak k různému formování limitů nutné obrany, jejichž překročení zakládá tzv. exces (vybočení) z nutné obrany. V dalším výkladu se zaměříme na specifika historického vývoje právní úpravy v českých zemích.

2.2 Vývoj nutné obrany v českých zemích

V této podkapitole se budeme věnovat úpravě nutné obrany na území českých zemích. Aby bylo možné dát širší prostor vývoji posledních let, posuneme se v rozboru institutu až do roku 1852, kdy vzniknul trestní zákon platný a účinný dalších bezmála sto let.

2.2.1 Trestní zákon z roku 1852

V českých novodobých dějinách byla nutná obrana poprvé upravena v císařském patentu č. 117/1852 ř.z., kterým došlo k vydání zákona o zločinech, přečinech a přestupcích pro tehdejší rakouskou říši.

Ke spáchání zločinu se vyžadovalo tzv. zlého úmyslu, který upravoval § 1 TZ 1852. § 2 pak stanovil tzv. „Důvody vylučující zlý úmysl“, které byly vymezeny následovně:

„Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin:

- a) když pachatel zcela zbaven jest užívání rozumu;*
- b) když skutek při střídavém pomnutí smyslů vykonán byl v čase, pokud pomnutí trvalo, anebo*
- c) v úplném opilství, ve kterémž se pachatel připravil, zločinu v úmyslu nemaje (§ 236 a 523), anebo v jiném pomatení smyslů, v němž sobě činu svého vědom nebyl;*
- d) když pachatel ještě čtrnáctého roku svého nedokonal (§ 237 a 269);*
- e) když se přitom přihodil takový omyl, pro který nebylo lze v činu spatřovati zločin;*
- f) když zlo povstalo náhodou, nedbalostí anebo z neznalosti následků činu;*

²⁴ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 23-24

²⁵ Tamtéž.

g) když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního § 335 a 431 za čin trestný z nedbalosti.“

Nutná obrana jakožto jedna z okolností vylučující protiprávnost se tu řadí z dnešního pohledu poněkud nekoncepčně vedle věku či skutkového omylu. Umístěna je na stejném místě jako institut krajní nouze skrývající se pod souslovím „neodolatelné donucení“. Nutné obraně je zde také dán dalece širší prostor nežli kterémukoli z ostatních institutů. Jako kritérium přiměřenosti (potřebnosti obrany) se používá povaha osob, času, místa, způsobu útoku nebo dalších okolností případu. Jak se dozvíme podrobněji dále, dnes používáme pouze kritérium tzv. způsobu útoku, který však v sobě zahrnuje více kategorií, než jak je používán tento termín v TZ 1852.

Dovoleno je jak odvrácení protiprávního útoku vůči samotnému obránci, tak vůči jiné osobě, ale pouze v případě, že jde o útok směřující na tři chráněné objekty – život, svobodu či jmění. Přitom v případě „života“ se používal vesměs extenzivní výklad, který připouštěl užití nutné obrany proti jakémukoli útoku na tělesnou integritu.²⁶ Nutnou obranu proti útoku směřujícímu na čest vyloučil judikát č. 3584/29 Sb. rozh. tr. Objekty způsobilé k ochraně institutem nutné obrany tak byly výrazně užší, než je tomu dnes. U cti lze něco takového lépe pochopit, pokud si uvědomíme, že úprava vznikala v době, v níž souboje nebyly stále ničím výjimečným. Ještě koncem 19. stol. je možné se s nimi setkat, přestože veřejné mínění bylo stále kritičtější. F. X. Veselý píše:

"Souboj jest nejen sám o sobě ústavem nemorálním a právu se přičícím, nýbrž sluší jej též bezpodmínečně zavrhovati, pokládá-li se za jakýsi atribut cti stavovské... Souboj sluší tudíž vším právem zavrhovati a také se proti němu všeobecný odpor stále rozmáhá, tak že v nejnovější době dokonce sám německý císař Vilém II. se uchopil

²⁶ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 1999(č. 2), s. 21

iniciativy v tom směru, aby souboj mezi důstojníky byl nahrazen zavedením čestných soudů.“²⁷

Nicméně čest bylo možné bránit v případech krajní nouze. V jejích mezích se dala přijmout dokonce i zmíněná výzva k souboji, ovšem hranice zde byly užší nežli při uplatňování institutu nutné obrany.²⁸

Na druhou stranu ochrana dalších objektů se může jevit jako nedostatečná. Již jen nezbytnost extenzivního výkladu při útoku na tělesnou integritu značí jistou nedomyšlenost. Riziko zneužití institutu nutné obrany bylo ve své době patrně vyšší, nežli je tomu dnes.

Mezi obranou a útokem se sice vyžadovala proporcionalita, bylo však možné chránit statek menší hodnoty poškozením statku hodnoty vyšší.²⁹ Za důvod vylučující zlý úmysl se mělo taktéž vybočení z mezí nutné obrany, ovšem pouze došlo-li k němu z poděšení, strachu či úleku. Rozlišoval se tak exces stenický způsobený např. zlostí, vztekem, zuřivostí, a dále exces astenický vyvolaný strachem, zoufalstvím či pocitem pokoření.³⁰ Takto privilegován měl být pouze ten pachatel (obránce), jehož jednání neodpovídalo pod vlivem zcela výjimečné situace povahovým rysům osobnosti. Shovívavost je z pochopitelných důvodů představitelná u afektů astenických, sotva však u excesů stenických vyvolaných např. přehnanou agresivitou obránce.³¹ Beztrestnost proto byla přípustná pouze u excesu astenického. V současné právní úpravě nevylučuje vybočení z mezí nutné obrany trestnost takového jednání (k tomu blíže v dalším textu).

Nejasnosti v té době panovaly v podobných případech, jako je tomu dnes. Zatímco judikát č. 1633/23 Sb. rozh. tr. nepožadoval útěk před útokem, Kallabův komentář k TZ 1852 možnost užít nutnou obranu vylučoval v případě, že bylo možno „*snadno a bez nebezpečí uniknouti.*“³² Další nejasnosti existovaly ve vztahu k útoku nepřičetného či dítěte. Pokud napadený neví o stavu útočnicka, jedná se o nutnou obranu putativní. Jestliže jeho stav zná, odražení útoku je beztrestné za podmínek krajní nouze.³³ Proti útoku úřední osoby lze nutnou obranu použít pouze za takových

²⁷ VESELÝ, F. X. *Všeobecný slovník právní: příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí Koruny české.* Díl čtvrtý, Rabat – Švagrovství. Praha: Nákladem vlastním, 1899, s. 556

²⁸ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích.* Trestní právo, 1999(č. 2), s. 21

²⁹ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích.* Trestní právo, 1999(č. 2), s. 21

³⁰ HOŘÁK, J. *Úmyslná usmrcení v afektu: (část I.).* Trestní právo, 2008(č. 10), s. 6

³¹ Tamtéž.

³² LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích.* Trestní právo, 1999(č. 2), s. 21

³³ Tamtéž.

okolností, kdy by úkon byl buďto bezprávný, nedovolený, nebo nenáležel do působnosti příslušné osoby.³⁴

Tzv. recepční normou z roku 1918 (čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.) bylo po vzniku Československa stanoveno, že veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají v platnosti. Na území dnešní České republiky tak nadále platil TZ 1852, na území dnešní Slovenské republiky uherský trestní zákon z roku 1878 a zákon o přestupcích z roku 1879.³⁵ V uherském trestním zákoně byla nutná obrana definována jako „*taková obrana, které je třeba k odvrácení protiprávního přímo hrozícího nebo trvajících útoku směřujícího proti osobě nebo majetku napadeného nebo osoby jiné.*“ Rovněž se zde počítalo s vybočením z mezí nutné obrany, když bylo stanoveno, že: „*Překročení mezí oprávněné obrany ze strachu, z úleku nebo ze zmatku není trestné.*“³⁶

Za první republiky se uskutečnilo několik pokusů nových trestněprávních kodifikací jako např. tzv. profesorská osnova z roku 1921, resp. 1926 či tzv. ministerská osnova z roku 1937. Všechny tyto snahy však vždy z různých důvodů selhaly a TZ 1852 tak na našem území platil i po druhé světové válce. Nahradil ho až trestní zákon z roku 1950, kterému se podařilo sjednotit trestní právo hmotné v jediné kodifikaci.³⁷

2.2.2 Trestní zákon z roku 1950

Trestní zákon č. 86/1950 Sb. upravil nutnou obranu ve svém § 8 tímto způsobem:

„Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu, nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

- a) útok přímo hrozil nebo trval,*
- b) obrana byla útoku přiměřená.“*

Znění je již bližší současné právní úpravě, která použití nutné obrany neomezuje pouze na ochranu některých vybraných objektů, lze tedy hájit i zájmy jiné než pouhý život, svobodu a majetek (jmění).³⁸

³⁴ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích.* Trestní právo, 1999(č. 2), s. 21

³⁵ BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., et al. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezprávní.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 559

³⁶ § 79 trestního zákona z roku 1878, také viz. HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku.* Trestní právo, 2007 (č. 12), s. 16

³⁷ BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., et al. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezprávní.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 559-561

³⁸ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích.* Trestní právo, 1999(č. 2), s. 22

Příznačné pro danou dobu bylo zejména stavění kolektivních zájmů před zájmy jednotlivce, což se vyzdvihovalo jako veliký pokrok socialistického zákonodárství. V učebnici trestního práva hmotného z roku 1957 se uvádí:

*„...trestní právo je mohutným nástrojem lidově demokratického státu v boji se všemi činy nebezpečnými pro společnost, mohutným nástrojem k ochraně a upevňování společenských vztahů, výhodných a vhodných pro pracující lid vedený dělnickou třídou na cestě k vybudování socialismu v naší vlasti a v boji za světový mír.“*³⁹

Je otázkou, do jaké míry zde předsazení zájmů společnosti před zájmy jednotlivce hraje spíše deklaratorní roli a jakým způsobem tedy měla tato zákonná dikce dopady v samotné praxi. Spíše lze mít za to, že šlo o prosté vyjádření veškerých zájmů, které se zákoník zavazoval chránit (podobně jako současná úprava „zájem chráněný trestním zákonem“), což plyne i z § 1 TZ 1950, který „chrání lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a vychovává k dodržování pravidel socialistického soužití.“

Zvláštností, která zásadním způsobem porušovala dosavadní právní praxi, bylo připuštění nutné obrany proti útoku nepřičetného či osoby mladší patnácti let. V současné právní úpravě jsou takovéto situace zpravidla označovány jako nebezpečí a v případě obranného jednání se na ně aplikuje institut krajní nouze (někdy s jistými odchylkami⁴⁰). Důvod této odlišné koncepce spočíval v definici útoku nevyžadujícího ze strany útočnicka úmyslu.⁴¹

Co se týče přiměřenosti nutné obrany, k té se vyjádřil Nejvyšší soud ČSR v judikátu 6 Nt 301/58. Podle něj se „nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvracením útoku, a škodou, která společnosti hrozí.“ Sice tedy není nezbytná přímá úměra jako je tomu v případech krajní nouze, na druhou stranu se zde přiměřenost vnímá spíše v užším smyslu, kdy by obránce měl útočnickovi způsobit pokud možno, co nejmenší škodu. Socialistická nauka

³⁹ KOLEKTIV spolupracovníků kateder trestního práva právnických fakult Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity Komenského v Bratislavě. *Československé trestní právo*, Svazek I: Obecná část. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957, s. 5

⁴⁰ K těmto otázkám blíže v následující kapitole.

⁴¹ LATA, J. *Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích*. Trestní právo, 1999(č. 2), s. 22

sice hlásala široké uplatnění institutu nutné obrany, samotná praxe s tím však byla spíše v rozporu.⁴² Meze nutné obrany rozšířil určitým způsobem trestní zákon z roku 1961.

2.2.3 *Trestní zákon z roku 1961*

Po přijetí ústavy v roce 1960 se spustila nová vlna kodifikací, v jejímž rámci byl přijat také trestní zákon č. 141/1961 Sb., který nahradil teprve roku 2010 současný trestní zákoník.

Rovněž zde měla nutná obrana své samostatné místo, a to konkrétně v § 13, který zněl:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící, nebo trvajících útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

Meze nutné obrany se s rekodifikací uvolnily zejména použitím slova „zřejmě“, které vneslo do posuzování mezí i subjektivní hledisko osoby odvracející útok.⁴³ Přestože zde již nebyl použit výčet zájmů, které mohou být chráněny institutem nutné obrany, respektive tyto zájmy definovalo příslušné ustanovení pouze jako „zájmy chráněné tímto zákonem“, hierarchii, kde primární roli hrály kolektivní zájmy, si zachovala minimálně zvláštní část TZ 1961.

Přestože úprava nutné obrany byla v podstatě převzata v této podobě do platného TZ, materiálně-formální koncepce trestného činu obsažená v TZ 1961 se značně lišila od dnešního formálního pojetí trestného činu a měla tak dopady i při aplikaci jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost. Původní znění § 13 se používalo od počátku platnosti předpisu až do 31. 12. 1993, kdy došlo zákonem č. 290/1993 Sb. ke změně, kterou se nahradila slova „povaze a nebezpečnosti“ slovem „způsobu“ a slovo „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“.

Po této novele tak ustanovení o nutné obraně nabylo následující podoby:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

⁴² DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 19

⁴³ BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., et al. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 570

Jak je patrné, ke změně došlo pouze v negativním vymezení nutné obrany, nikoliv pak v první větě, tedy v pozitivní definici institutu. Důvodem nové úpravy mělo být zejména rozšíření mezí nutné obrany v souladu s požadavky teorie a praxe. Poukazovalo se na to, že pojem nebezpečnost útoku byl příliš abstraktní a že pojem způsobu útoku samu nebezpečnost charakterizuje ze všeho nejvíce.⁴⁴ Důvodová zpráva uvádí:

„Respektuje se skutečnost, že osoba jednající v obraně často nemůže předem náležitě zhodnotit hrozící nebo trvající útok a zvolit vždy přesně adekvátní prostředky obrany. Pojem nebezpečnosti útoku, který je značně abstraktní, se nahrazuje pojmem způsobu útoku, který především jeho nebezpečnost charakterizuje.“⁴⁵

Šlo zejména o reakci na tehdejší praxi orgánů činných v trestním řízení, které vykládaly nutnou obranu velmi úzce. Např. Dolenský uvádí *„nepochopitelné rozhodování nižších instancí v případě č. 41/80 Sb. rozh. tr., kde teprve Nejvyšší soud zjednal nápravu.“⁴⁶* Obrana se již nově nečinila závislou na srovnávání hrozící a způsobené škody ale pouze na způsobu útoku. Odpadla tak proporcionalita ohrožené a obětované hodnoty.⁴⁷ Termínem „způsob útoku“ měla být vystižena celá nebezpečnost útoku, tedy vlastnosti útočnicka, které hrozí v útoku se projevit, potenciální součinnost dalších osob doprovázejících útočnicka, aj.⁴⁸ Nebezpečností útoku se rozuměla celková způsobilost útoku způsobit škodu (poruchu) na zájmech chráněných trestním zákonem. Zahrnovány zde byly např. i okolnosti, za nichž byl útok spáchán, tedy i existence tzv. polehčujících či přitěžujících okolností. Takto lze posuzovat jednání útočnicka a v závislosti na tom i přiměřenost obrany v řízení před soudem, sotva však jednání útočnicka poškozeným, který se brání v zásadě vždy nečekanému útoku nezřídka na opuštěném místě.⁴⁹

⁴⁴ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 19, dále lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu ze Sbírký rozhodnutí a stanovisek č. 25/76, 49/70, 9/80, 12/83, 8/88 – viz. FREMR, Robert, ZELENKA, Pavel. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994 (č. 6), s. 337

⁴⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

⁴⁶ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 19

⁴⁷ Tamtéž. Někteří autoři však s tímto závěrem nesouhlasí a pod způsob útoku zahrnují i poměr hrozící a vzniklé škody. Tak např. KRÁLÍK, M. *Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu*. Právní rozhledy, 2000 (č. 1), s. 7

⁴⁸ Tamtéž. Termín „způsobu útoku“ se podle Šámala užívá namísto termínu „způsobu provedení útoku“ právě z důvodu, že zahrnuje i osobu útočnicka a jeho úmysly, jež se při útoku projeví, jakož i další okolnosti. - ŠÁMAL, P. *K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně*. Právní praxe, 1994 (č. 2), s. 81

⁴⁹ ŠÁMAL, P. *K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně*. Právní praxe, 1994 (č. 2), s. 81

K dané změně se ovšem vyskytly také značně kritické názory, které ji neměly za odůvodněnou, poněvadž úzké meze interpretace nebyly důsledkem nedostatečné právní úpravy, ale chybného výkladu ze strany orgánů činných v trestním řízení.⁵⁰ Poukazovalo se na to, že způsob útoku není v zákoně nikde definován a že při hodnocení podmínek nutné obrany sehrávají roli vedle způsobu útoku i další kritéria, jakými jsou např. místo útoku, doba (čas) útoku, osoba útočnicka apod. Lze zde také uvést, že i TZ 1852 znal pojem „způsob útoku“ jen jako jednu z více kategorií pro posouzení splnění podmínek nutné obrany. Při sporu o změnu § 13 TZ 1961 se proti sobě zpravidla stavěl jazykový a historický výklad. Pokud by byl použit pouze výklad jazykový, mohla by novelizace znamenat zúžení podmínek nutné obrany oproti jejich vymezení platnému do 31. 12. 1993. Výklad historický směřující k rozšíření stávajících podmínek nutné obrany při absenci definice pojmu „způsob útoku“ hrozil podle kritiků účelovým výkladem zákona.⁵¹

Praxe dala nakonec za pravdu zastáncům novely, poněvadž soudy se od počátku přikláněly spíše k extenzivnímu výkladu respektujícímu smysl změny TZ 1961, což dokládá judikatura přijatá po novele provedené zákonem č. 290/1993 Sb. Tak např. *„samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočnickovi zbraně, neznamena, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku... Obránce není povinen ustupovat před neoprávněným přímo hrožícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem.“*⁵² Rovněž lze zmínit judikát, který stanovil, že *„není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočnicka.“*⁵³ Jak si však dále ukážeme, snahy o zpřesňování podmínek nutné obrany provázely i další trestněprávní kodifikace.

Původní návrh předložený Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR obsahoval pouze výše uvedenou změnu ve formulaci „povahy a nebezpečnosti útoku“. Při projednávání ve výborech bylo nakonec ještě prosazeno zdůraznění přípustné míry obrany nahrazením termínu „zřejmě“ za „zcela zjevně“, což sice obsahoval původní návrh, ale legislativní rada tuto úpravu vypustila. Tento prvek měl za cíl podtrhnout rozpětí, za které až lze zajít při dovolené obraně zájmů chráněných trestním zákonem.

⁵⁰ FREMR, R., ZELENKA, P. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994 (č. 6), s. 337

⁵¹ FREMR, R., ZELENKA, P. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994 (č. 6), s. 340 a násl.

⁵² R 47/1995, rovněž PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 231

⁵³ R 14/1999

Kritici úpravy poukazovali zejména na skutečnost, že nejde o žádný zásadní posun, neboť pro porovnání obou výrazů lze jen těžko hledat souměřitelná kritéria.⁵⁴ Zásadní výtky ovšem v tomto ohledu nepadly.

2.2.4 *Nové kodifikace*

V roce 2004 byl Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR předložen vládní návrh nového trestního zákoníku (sněmovní tisk č. 744). Ten definoval nutnou obranu v § 29 následujícím způsobem:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo k okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka nebo osobě obránce.

(3) Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.“

První odstavec zde zůstává beze změn a v podstatě nikdy nebyval předmětem významnějších odborných diskusí. Zato druhý odstavec se opět vrací k tématu předcházející podkapitoly správného vymezení podmínek nutné obrany. „Zcela zjevná nepřiměřenost“ se již nadále neměla vztahovat jen ke „způsobu útoku“, ale i k dalším kategoriím jako k místu a času útoku, k okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka či osobě obránce. Je zde patrný přetrvávající spor našich právních teoretiků o to, zda není potřeba ke způsobu útoku přidat další kategorie, anebo zda daná formulace postačuje. V každém případě by musela sama judikatura dále provádět zpřesňování nových výrazů, které § 29 používá, což by v praxi mohlo zprvu působit jisté problémy. Např. pojem „okolnosti vztahující se k osobě útočnicka nebo obránce“ může znamenat výrazný nepoměr mezi fyzickou konstitucí útočnicka a fyzickou konstitucí obránce, který je na první pohled silnější než útočník apod.⁵⁵

Vykročení z mezí nutné obrany způsobené subjektivními pocity vyvolanými útokem vyřešil návrhovač ve třetím odstavci § 29. Podobnou úpravu již na našem území znal TZ 1852 a setkáme se s ní zejména v německy mluvících zemích. StGB

⁵⁴ FREMR, R., ZELENKA, P. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994 (č. 6), s. 338

⁵⁵ HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. Trestní právo, 2007 (č. 12), s. 16

uvádí v § 33, že „překročí-li pachatel meze nutné obrany ze zmatku, strachu nebo z úleku, není trestán.“⁵⁶ Obdobným způsobem počítá s překročením mezí nutné obrany také StGB-R.

Kritici této úpravy uváděli možnost jejího zneužití především z důvodu obtížného dokazování.⁵⁷ Na druhou stranu obtížnost prokázat momentální psychický (duševní) stav není na překážku např. u institutu nepřičetnosti. Veškeré nebezpečí z útoku vyplývající by měl nést útočník, který se sám rozhodl porušit zájmy chráněné trestním zákonem, nikoliv obránce.⁵⁸ Kuchta sice připouští, že rozrušení, strach či úlek mohou ovlivnit subjektivní schopnost hodnotit správně situaci, nabízí však jiné možnosti, např. vyloučení trestní odpovědnosti při nedbalostním překročení mezí nutné obrany.⁵⁹

Při zpracování jednotlivých připomínek NTZ 2004 nakonec došlo k vypuštění třetího odstavce, který rozdělil trestněprávní teoretiky na dvě skupiny. Následně byla taktéž vypuštěna úprava podmínek doplňujících „způsob útoku“ ve druhém odstavci.⁶⁰ Dne 21. března 2006 Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR definitivně NTZ 2004 nepřijala. Stalo se tak mimo jiné z toho důvodu, že úpravy prováděné při samotném legislativním procesu narušily celkovou koncepci zákoníku.⁶¹

Nový trestní zákoník účinný od 1. 1. 2010 proto raději ponechal dosavadní koncepci nutné obrany obsaženou v TZ 1961. Jediný posun, ke kterému došlo oproti dosavadnímu znění, bylo rozdělení institutu do dvou odstavců. Současná podoba nutné obrany v českém právním řádu je proto následující:

„(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

Důvodová zpráva k TZ uvádí:

⁵⁶ SUCHÝ, O. *Trestní zákon Spolkové republiky Německo*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, s. 15

⁵⁷ HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekonstrukce trestního zákoníku*. *Trestní právo*, 2007 (č. 12), s. 17

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ KUČHTA, J. *Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona*. *Trestněprávní revue*, 2003 (č. 2), s. 50

⁶⁰ HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekonstrukce trestního zákoníku*. *Trestní právo*, 2007 (č. 12), s. 17

⁶¹ FENYK, J. *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákoníků od vzniku samostatného Československa)*. *Trestní právo*, 2006 (č. 6), s. 15

„Úprava nutné obrany se přebírá z platné právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých letech minulého století v praxi osvědčila. Definice nutné obrany (§ 29), dostatečně akcentuje situaci obránce, včetně překvapivosti či brutality útoku, strachu, zmatku či leknutí obránce, které se v praxi posuzují v rámci reakce obránce na „způsob útoku“, při pozitivním řešení problematiky omylu (§ 18).“⁶²

V dalším výkladu budeme vycházet z tohoto zákonného vymezení.

⁶² důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

3. Institut nutné obrany dle současné právní úpravy, jeho podmínky a meze v českém právním řádu

3.1 Institut nutné obrany v koncepci okolností vylučujících protiprávnost

Trestní právo chrání společnost před nejzávažnějším porušováním a ohrožováním zájmů společnosti, jakož i zájmů jednotlivce. Činí tak vymezením činů, které jsou trestné, a to jak za pomoci obecné části TZ, tak jeho zvláštní části. Často však není snadné pojmenovat nežádoucí chování dostatečně obecným způsobem a zároveň se vyhnout tomu, aby taková definice nezahrnovala i chování, které společnost nepoškozuje (neohrožuje) či je jí dokonce ku prospěchu.

Tam, kde určité jednání sice naplňuje v podstatě všechny formální znaky některého trestného činu, ale stane se za právním řádem aprobovaných okolností, nemusí jít vůbec o trestný čin. Nejedná se zde o žádný materiální korektiv⁶³, kde by se posuzovalo jednání jako společensky málo nebezpečné ke vzniku trestněprávní odpovědnosti. Při takové okolnosti totiž chybí protiprávnost, která je formálním znakem trestného činu.⁶⁴ Jinými slovy znakem trestného činu bude absence takové okolnosti.

Někteří autoři dokonce nazývají okolnosti vylučující protiprávnost „negativními znaky skutkové podstaty“ (kontratypy). „*Jsou-li naplněny „pozitivní“ typové znaky trestného činu, byla naplněna skutková podstata; jsou-li naplněny „negativní“ znaky (např. k jednání došlo v nutné obraně), chybí protiprávnost činu a skutková podstata naplněna není.*“⁶⁵ Tato koncepce má ovšem i své odpůrce. Spor se vede o to, zda protiprávnost je typovým znakem skutkové podstaty nebo samostatným obecným znakem trestného činu. Pro nás je podstatné, že institut nutné obrany patří mezi okolnosti, které vylučují protiprávnost. Ať se přikloníme ke kterékoli z těchto koncepcí, trestní odpovědnost nevznikne a důsledky budou více méně shodné.

TZ zná celkem šest okolností vylučujících protiprávnost, přičemž jde o výčet demonstrativní, neuzavřený a trestní právo tedy pracuje i s dalšími okolnostmi, které zákon výslovně neuvádí. Nutná obrana má nejbližší k institutu krajní nouze. Jedná se

⁶³ Který není ostatně současnému pojetí trestného činu nadále vlastní.

⁶⁴ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné 1: Obecná část*. 5. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-261-7, s. 261

⁶⁵ Tamtéž.

totiž o její speciální (privilegovaný) případ.⁶⁶ Jeden ze základních rozdílů spočívá v odvracení bezprostředně hrozícího nebo trvajícího nebezpečí v případě krajní nouze a bezprostředně hrozícího nebo trvajícího útoku v případě nutné obrany. Nebezpečí může být vyvolané nezávisle na vůli (zavinění) jakékoli osoby. Újma může být proto v případě krajní nouze způsobena komukoli, ovšem pouze při zachování proporcionality mezi hrozícím a způsobeným následkem (způsobený následek nesmí být zřejmě stejně nebo více závažný než následek hrozící).⁶⁷

U krajní nouze se rovněž žádá subsidiarita, což u nutné obrany zapotřebí není. Jednat v krajní nouzi může také pouze ten, kdo není povinen nebezpečí snášet. Naproti tomu v nutné obraně může jednat kdokoli. Meze použití nutné obrany jsou tak zjevně dalece širší, což je podmíněno rozhodnutím útočnicka ohrožovat zájmy chráněné trestním zákonem.

Zajímavé jsou situace, kdy se dostává institut krajní nouze do konfliktu s institutem nutné obrany. Jako příklad lze uvést tzv. Karneadovo prkno (podle řeckého filozofa Karneada, 214 – 129 př. n. l.), kdy dva ztroskotavší doplavou k jednomu prknu, které může unést pouze jednoho z nich, jímž bude silnější z obou mužů, druhý pochopitelně utone.⁶⁸ V případě, že některý z mužů zaútočí na druhého, podle současné právní úpravy nepůjde o jednání v krajní nouzi, protože způsobený následek bude zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil (stojí zde život proti životu). Nutná obrana proti takovému útoku bude přípustná.

Jinak by tomu bylo v případě, že k prknu doplavou ve větším počtu, např. tři ztroskotavší muži. Vor je schopen udržet pouze dva z nich, kdokoli navíc ho potopí. V takové situaci se budou poměřovat dva životy s životem jediným. Ti, kteří se jako první domluví, že zaútočí na třetího, budou jednat při splnění dalších podmínek (zejména subsidiarity) v krajní nouzi. Třetí (napadený) se v tu chvíli již ovšem nemůže bránit v nutné obraně. Právní řád tak privileguje ty osoby, které použijí násilí dříve. V krajních situacích, jako je tato, dochází doslova k suspenzi práva a nastupuje v plném rozsahu „právo“ silnějšího.

Nutná obrana tedy patří do konceptu okolností, které vylučují protiprávnost. Není jejím primárním účelem vymezení situací, kdy dochází k útoku, což vyplývá ze

⁶⁶ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné 1: Obecná část*. 5. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-261-7, s. 271

⁶⁷ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné 1: Obecná část*. 5. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-261-7, s. 280

⁶⁸ JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, ISBN: 978-80-87212-24-0, s. 245-246

samotné skutečnosti, že ne každý útok musí být nutně trestným činem. Pravým smyslem institutu nutné obrany zařazeného do TZ je vymezení těch situací, kdy nejde o trestný čin ze strany obránce.

3.2 Obecně o mezích přípustnosti nutné obrany

Pouhá skutečnost útoku nečiní útočníka zcela bezprávným, přestože se dostává do situace, v níž může zcela v souladu se zákonem utrpět újmu větší než by tomu bylo za běžných okolností.⁶⁹ Široké meze této újmy hrozící útočníkovi z jeho protiprávního jednání je podmíněna jeho vlastním rozhodnutím porušovat zájmy společnosti (zájmy jednotlivce), které chrání trestní zákon. Ostří nutné obrany je pak otupeno tam, „*kde jde sice o protiprávní útok, ale nelze ho zcela přičíst konkrétní osobě, zejména z důvodu nedostatku jejího zavinění, nepřičetnosti či věku.*“⁷⁰ Neomezovat v takovýchto případech užití nutné obrany by mohlo být nefunkční či dokonce škodlivé.

Právo musí optimalizovat podmínky, za nichž lze nutnou obranu uplatňovat, aby nedocházelo k jejímu příliš širokému uplatňování v takových případech, kdy by postačovala obrana výrazně mírnější. Mělo by platit, že čím hrubší bude porušení práva, tím užší budou meze ohledů vůči útočníkovi.⁷¹

Tyto podmínky vyjadřuje ustanovení § 29 odst. 2 a bude záležet vždy na konkrétním případě, zda ho lze aplikovat. Jednat v nutné obraně není povinností, nýbrž právem každého občana. Pojem „nutná“ obrana neznamena, že by se občan musel bránit za všech okolností, ale naopak skutečnost, že obránce může použít k obraně takových prostředků, které jsou k odvrácení útoku nutné a potřebné, aby byl útok odvrácen bez zbytečného ohrožení obránce.⁷²

Povinnost překazit určité kategorie trestných činů stanoví TZ v § 367. Zohledněno je zde nicméně nebezpečí, které z toho pro jednajícího a osoby jemu blízké vyplývá, když zákon takové jednání nežádá v případě, že by znamenalo značné nesnáze či uvedení sebe (osoby blízké) do nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jiné závažné újmy nebo trestního stíhání. Překažení trestného činu také postačuje jeho včasným oznámením státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu (voják svému nadřízenému).

⁶⁹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 69

⁷⁰ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 45

⁷¹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 69-70

⁷² Tamtéž.

Pokud je občan svědkem napadení zájmů chráněných trestním zákonem, není ani za situace, kdy již zasahují orgány veřejné moci, za všech okolností povinen zdržet se jakéhokoli konání. Naopak požívá stejné ochrany jako úřední osoba.⁷³ Jsou-li tedy splněny podmínky nutné obrany, nemusí obránce zkoumat, zda útok nemůže být odvrácen zásahem státního orgánu a nemusí ani tento státní orgán přivolat.⁷⁴ Jakmile však podmínky nutné obrany pominou, bude třeba zjišťovat, zda např. nevznikla povinnost poskytnout pomoc podle § 150 TZ.

V každém právním řádu je institut nutné obrany vymezen pomocí pojmů, jejichž podrobný rozbor je nezbytný pro pochopení podmínek, za nichž lze jednat v jeho mezích. „*Tyto pojmy jsou tak odrazem okolností, které určují stav nutné obrany i jednání obránce.*“⁷⁵ Pro zmíněné okolnosti budeme používat zejména termínu „podmínky nutné obrany“, ačkoli může takovéto pojmenování vzbuzovat jisté pochybnosti.

Podmínky nutné obrany lze rozdělit na:

- objektivní podmínky vzniku situace nutné obrany (útok a jeho protiprávnost, přímá hrozba či trvání útoku, skutečnost (reálnost) útoku);
- subjektivní podmínky určující jednání obránce (vážení se k osobě obránce, k formě obranného jednání, zaměření obrany, potřebnost a přiměřenost obrany, subjektivní zaměření obránce).⁷⁶

Podmínky nutné obrany podle zákonné dikce § 29 TZ můžeme rozdělit také na:

- přímo hrozící nebo trvajícím útok,
- který směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákonem
- a obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Ustanovení § 29 TZ také užívá pojmu „čin jinak trestný“, kterým rozumí čin „*v daném případě beztrestný, i když v jiném případě a za jiných okolností by trestný byl.*“⁷⁷

⁷³ § 327 odst. 1 TZ stanoví: „*Ochrana podle § 323 až 326 se poskytuje také osobě, která vystoupila na podporu nebo na ochranu orgánu státní správy, územní samosprávy, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci anebo úřední osoby.*“

⁷⁴ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 72

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 72-73

Někteří autoři rozlišují 1. trestné činy, 2. činy jinak trestné a 3. činy beztrestné. Zákonné popření protiprávnosti však vyjadřuje právě jen skutečnost, že jde o beztrestný čin, což takovouto kategorizaci příliš nepodporuje.⁷⁸

Činu jinak trestného se dopustí dítě mladší patnácti let, pokud jeho čin nebude trestný z důvodu nedostatku věku (§ 25 TZ), stejně tak osoba nepřičetná (§ 26 TZ) nebo mladiství z důvodu nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti v době spáchání trestného činu (§ 5 odst. 1 ZSVM).

Spáchání činu jinak trestného rovněž předpokládá trestný čin opilství podle § 360. Jde také o trestné činy, kde chybí zavinění jako podmínka trestní odpovědnosti. Nakonec ho předpokládají i jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost, včetně nutné obrany.

Dále tedy uvedeme jednotlivé podmínky, které je třeba splnit, aby čin nebyl trestným činem, ale pouze kategorií těchto tzv. „činů jinak trestných“.

3.3 Útok a útočník

3.3.1 Protiprávnost útoku

Prvním předpokladem, aby mohlo jít o nutnou obranu, je tzv. útok. Ten lze v zásadě charakterizovat jako „úmyslné, protiprávní a společensky škodlivé jednání člověka.“⁷⁹ Jednání dovolené není útokem, proti kterému by byla nutná obrana přípustná. Nelze proto použít nutnou obranu např. proti zákonnému zákroku policisty nebo proti vystěhování neplatícího nájemníka na základě soudem nařízené exekuce.⁸⁰ Stejně tak nelze použít nutnou obranu proti jednání, které naplňuje znaky jiné okolnosti vylučující protiprávnost (respektive znaky nutné obrany). Z poslední doby lze uvést např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR sp. zn. 1 As 34/2010 – 73⁸¹ týkající se často diskutované otázky oprávnění revizora při kontrole jízdenek, který dobře ilustruje, jak může určité oprávněné jednání⁸² vyloučit použití nutné obrany.

V konkrétním případě šlo o situaci, kdy revizor byl shledán vinným spácháním přestupku proti občanskému soužití, které spočívalo v tom, že u zastávky městské

⁷⁷ JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, ISBN: 978-80-87212-24-0, s. 123

⁷⁸ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 56

⁷⁹ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 79

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 9. 9. 2010, sp. zn. 1 As 34/2010-73

⁸² V tomto případě dokonce přímo nutná obrana.

hromadné dopravy natlačil kontrolovaného J.K. na plot, čímž mu způsobil pohmoždění hrudní a bederní páteře. Stalo se tak poté, co revizor vyzval J.K. k předložení platné jízdenky, kterou sice kontrolovaný v rychlosti ukázal, ale nikoliv takovým způsobem, aby mohlo být zjištěno, zda jde o platný přepravní doklad. Vzápětí se J.K. pokusil vystoupit z dopravního prostředku a vzdálit se tak z místa přepravní kontroly. Následovalo jednání revizora, v němž spatřoval správní orgán spáchání přestupku proti občanskému soužití.

Případ se nakonec dostal až k Nejvyššímu správnímu soudu, který potvrdil rozhodnutí Krajského soudu v Plzni o zrušení předchozích rozhodnutí o uložení pokuty revizorovi. Pokud cestující nepředloží platnou jízdenku a následně nesplní ani povinnost následovat pověřenou osobu na vhodné pracoviště veřejné správy či setrvání na vhodném místě do příchodu osoby oprávněné zjistit totožnost cestujícího, útočí na zájem chráněný zákonem.⁸³

„Útok na zájem chráněný zákonem nemusí mít nutně jen podobu přestupku nebo trestného činu (to dikce zákona nevyžaduje), ale může mít též podobu deliktu civilního.“⁸⁴ Cestující se tak nezaplacením jízdného (přirážky k jízdnému) dopustí přinejmenším civilního deliktu, přičemž lze uvažovat i o přestupku proti majetku. „...pokus o únik cestujícího z místa, kde jej revizor vyzval k vyčkání na příchod osoby oprávněné zjistit totožnost cestujícího, je útokem na majetková práva provozovatele, tedy na zájem chráněný zákonem.“⁸⁵

Zadržením „černého pasažéra“ dojde k odvrácení útoku a k zabránění vzniku majetkové škody na straně provozovatele. Přestože se zde vychází ze ZPř, závěry jsou stejně dobře použitelné i pro případy čistě trestněprávního charakteru. Ostatně přestupkové právo, přestože obsahuje vlastní definici nutné obrany⁸⁶, pracuje zároveň s definicí obsaženou v TZ. To dokládá i sám judikát, když uvádí, že *„nutná obrana je samozřejmě možná jen za podmínky, že revizorovo počínání není zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku... Revizor nesmí volit takové prostředky, které povedou nebo mohou vést k újmě na zdraví „černého pasažéra“ nebo jakékoliv jiné osobě... Nutná obrana neslouží a sloužit nemůže vymožení pohledávky provozovatele vůči „černému pasažérovi“. Naproti tomu je přirozené, že zasahující revizor musí reagovat též na event. násilí ze strany cestujícího...“* Závěrem pak NSS ČR dodává, že *„každý se může*

⁸³ § 37 odst. 5 písm. d) zákona č. 266/1994 Sb., o drahách, v platném znění

⁸⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 9. 9. 2010, sp. zn. 1 As 34/2010-73

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ § 2 odst. 2 písm.a) ZPř: *„Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem...“*

obdobným způsobem chránit například proti zloději, jakkoli hodnota odcizených věcí nenaplní trestní odpovědnost pachatele, nebo proti hostovi v restauraci, který zkonsumoval objednané jídlo, a poté odmítl zaplatit, nebo proti osobě, která poškodila jeho věc atd.“⁸⁷

Revizor tedy jednal za podmínek nutné obrany, protože jednání kontrolované osoby bylo útokem na zájem chráněný zákonem ve smyslu ustanovení o nutné obraně podle PřZ. Tím spíše nešlo ani o trestný čin, protože revizor jednal taktéž v nutné obraně podle ustanovení TZ. V takovém případě pak nemohl J.K. použít proti zákroku revizora nutné obrany, protože sám revizor jednal oprávněně.

Nejvyšší správní soud nemusel zhodnotit jednání revizora pouze jako jednání v nutné obraně. Nabízí se zde např. institut svépomoci podle § 6⁸⁸ ObčZ. V podobném případě, který se týkal úkonů zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby při ochraně zboží v obchodním domě, použil Nejvyšší soud ČR namísto nutné obrany právě institutu svépomoci podle ObčZ. Výzva zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby k dobrovolnému podrobení se osobní prohlídce nebo vyčkání na příjezd příslušníků Policie České republiky nenaplnuje znaky útoku a není proti ní proto přípustná nutná obrana. Úkony zaměstnanců zde soud vyhodnotil jako jednání za podmínek svépomoci. Doslova uvádí, že *„...zaměstnanci soukromé bezpečnostní služby v daném případě naplnili podmínky svépomoci podle § 6 ObčZ, neboť přistihli obviněného L.Š. při drobné krádeži zboží v obchodním domě. Obviněný totiž neoprávněně zasáhl do práv majitele tohoto obchodního domu, a pokud by nebyl zajištěn, hrozilo, že odejde i s odcizeným zbožím.“⁸⁹*

O správném závěru aplikace institutu svépomoci má pochybnosti Púry⁹⁰, který připomíná, že soud žádné občanskoprávní argumenty k otázce důvodnosti uplatnění institutu svépomoci neuvedl. V úvahu by tak vedle svépomoci přicházel např. institut zadržení podezřelého podle § 76 odst. 2 TrŘ. Omezit osobní svobodu osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně poté smí podle tohoto ustanovení kdokoli. *„K tomu bývá dodáváno – s výjimkou policejního orgánu.“⁹¹* Ostatně tento institut použil soud v jiném případě omezení osobní svobody ze strany zaměstnance bezpečnostní

⁸⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu České republiky ze dne 9. 9. 2010, sp. zn. 1 As 34/2010-73

⁸⁸ *„Jestliže hrozí neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může ten, kdo je takto ohrožen, přiměřeným způsobem zásah sám odvrátit.“*

⁸⁹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 8 Tdo 572/2006

⁹⁰ PÚRY, F., *Nejvyšší soud České republiky: K nepřipustnosti nutné obrany proti úkonům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 1), s. 20 - 21

⁹¹ KLAPAL, V., *Zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 TrZ a související instituty z pohledu policisty*. Policista, 2006 (č. 7), příloha, s. X; policejní orgán musí využít jiné instituty TrŘ nežli tzv. občanské zadržení

služby, a to „při splnění podmínek § 76 odst. 2 TrŘ, tj. jde-li o osobu, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté.“⁹²

Ať již jde o kteroukoli z okolností vylučujících protiprávnost, není možné proti ní užít nutné obrany. Ve výše uvedeném případě⁹³ nastal jako první útok ze strany dopadeného zloděje. Ten spočíval ve snaze odcizit určité zboží z majetku provozovatele obchodního domu. Nebude pak podstatné, zda jednání zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby splní podmínky svépomoci, zadržení podezřelého či nutné obrany. V případě svépomoci však nebudeme hodnotit, zda jednání zloděje mělo znaky útoku, ale tzv. „neoprávněného zásahu do práva“. Pokud tedy zaměstnanci jednali v některé z okolností vylučujících protiprávnost, zloděj nemohl jednat v nutné obraně, když na ně po výzvě k osobní prohlídce či posečkání na Policii ČR vytáhnul pistoli a mířil na ně.

Útok většinou směřuje proti tělesné integritě člověka, proti majetkovým právům či domovní svobodě. Může mít nicméně i jiný charakter (např. přemlouvání k sebevraždě).⁹⁴

Útokem je zpravidla myšleno jednání úmyslné, a to nejen aktivní konání, ale i nečinnost (např. porušování domovní svobody svévolným setrváním v obydlí obránce).⁹⁵ Solnař za příklad opomenutí, proti kterému je přípustná nutná obrana, uvádí situaci, při níž zřízenec záměrně nepostaví výhybku, aby způsobil srážku vlaků či opominutí propustit z vazby obviněného po zastavení trestního stíhání.⁹⁶

Za útok nelze mít pouhé tělesné reflexy, ať již podmíněné nebo nepodmíněné, pohyby ve stavu nevědomí ani tzv. vis absoluta, protože nejsou nesené lidskou vůlí. Zdrojem nebezpečí je zde sice také člověk, jeho chování však nelze hodnotit jako výsledek lidské činnosti a můžeme proti němu jednat maximálně v mezích krajní nouze.⁹⁷

Smysl nutné obrany souvisí s pojmem útoku velmi úzce, poněvadž jen vůči útočníkovi je nutná obrana přípustná. To je dáno zejména tím, že jedině útočník popírá skutečnost, že je spolunositelem základního právního řádu a dává tak najevo, že pro

⁹² R 25/2007 (sp. zn. 8 Tdo 838/2006)

⁹³ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 17. 5. 2006, sp. zn. 8 Tdo 572/2006

⁹⁴ BURDA, E., *Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana*. Trestněprávní revue, 2010 (č. 2), s. 43

⁹⁵ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 79

⁹⁶ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 147

⁹⁷ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 79

něho zákazy a příkazy neplatí.⁹⁸ Jednání v nutné obraně proto musí být vždy zaměřeno proti osobě útočníka, nikoliv proti třetí nezúčastněné osobě.

3.3.2 Osoba útočníka

3.3.2.1 Útok zvířete a útok z nedbalosti

Zpravidla se má za to, že útočníkem může být pouze fyzická osoba. Vyloučena je tak nutná obrana proti útoku zvířete, a to s výjimkou zvířete poštvaného (tzv. živý nástroj)⁹⁹, jakož i nutná obrana proti nebezpečí vyvolanému bez ohledu na jednání člověka, kde dojde namísto nutné obrany k uplatnění krajní nouze.

Poněvadž český právní řád má zvíře doposud za pouhou věc, je pochopitelné, že se s ním nepočítá jako s útočníkem, když nemůže za žádných okolností vzniknout jeho odpovědnost podle některého z právních předpisů. Vztáhnout na tyto případy institut krajní nouze se tak jeví jako vhodné. Nejenže zvíře nemůže jednat protiprávně, dokonce u něj chybí i jednání jako takové a samo o sobě žádné vlastní právně relevantní zájmy nemá a nemůže se tedy dostat do kolize se zájmy napadeného.¹⁰⁰ „Škoda způsobená na zvířeti je současně škodou způsobenou vlastníkovu zvířete, který takový útok zvířete vyvolal a tím sám vlastně útok také realizoval.“¹⁰¹

Poštvání zvířete ze strany třetí osoby nežli vlastníka bude posuzováno zásadně podle ustanovení o krajní nouzi. Takový závěr lze však dovodit pouze v situaci, kdy se obranným jednáním způsobí škoda na zvířeti.¹⁰² Obrana by však mohla směřovat také proti samotnému útočníkovi, který psa poštvá, neboť z jeho strany jde o útok s použitím tzv. „živé zbraně“.¹⁰³ Pak je tedy možné použít i institutu nutné obrany.

Kuchta se místy dostává do rozporu sám se sebou, když tvrdí, že nutná obrana bude přípustná pouze proti útoku zvířete poštvaného vlastníkem (tedy úmyslným jednáním vlastníka¹⁰⁴) a zároveň připouští nutnou obranu proti jednání v nedbalosti.¹⁰⁵ Útok zvířete bez popudu jeho vlastníka bude zpravidla zaviněno právě z vlastníkovy nedbalosti, zejména nedostatečným zabezpečením proti úniku (včetně např. jeho vedení

⁹⁸ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 147

⁹⁹ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 79

¹⁰⁰ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 77

¹⁰¹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 78

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 330

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 95 a násl.

na vodítku¹⁰⁶). Koncepce útoku jako jednání způsobeného byť i z pouhé nedbalosti není v české právní teorii většinou přijímána.¹⁰⁷ Pokud bychom z ní však vycházeli, bude možné posuzovat útok zvířete podle ustanovení o nutné obraně i v dalších případech než pouze tam, kde je zvíře použito jako „živé zbraně“.

V praxi se nemusí na první pohled zdát důležité, zda se uplatní institut krajní nouze či nutné obrany, protože usmrcení zvířete při napadení člověka bude přípustné v obou případech. Složitější situace ovšem nastane při napadení zvířete jiným zvířetem. V takové situaci již bude podstatné upřednostnění toho kterého institutu.

Ve slovenské trestněprávní teorii se lze setkat s názory, že útokem může být i jednání zaviněné z nedbalosti. Např. Čič uvádí, že „*nutnou obranou se odvracia útok, ktorým je úmyslné alebo nedbanlivostné ľudské konanie...*“¹⁰⁸ Na druhou stranu jde o názor nepřilíš častý a beze zbytku uznávaný. Burda píše, že „*panuje zhoda v tom, že útok musí byť protiprávne konanie človeka, nie je už ale tak jasné, či útokom musí byť čin zavinený, a ak áno, či zavinenie musí byť úmyselné.*“¹⁰⁹ Závěr tedy bude záviset na koncepci, ke které se přikloníme.

Kučera každopádně konstatuje, že fyzická osoba je „*chráněna lépe před napadením člověkem, než před napadením zvířetem*“ a pokládá do budoucna za vhodné uvažovat „*o posouzení napadení člověka zvířetem, jako o útoku ve smyslu ustanovení o nutné obraně, a to se všemi možnostmi, které tento institut napadenému dává.*“¹¹⁰

3.3.2.2 Útok právnické osoby

Doposud také panovala shoda na tom, že útočником může být pouze osoba fyzická. Kuchta uvádí, že „*jako útočník nepřichází v úvahu ... právnická osoba, poněvadž taková osoba nemůže jednat ve smyslu trestního práva, nemá ani způsobilost k trestněprávním deliktům...*“¹¹¹ Tento závěr je dnes sporný, a to hned ze dvou důvodů.

Jednak útok nepožaduje z hlediska nutné obrany trestnost takového jednání, přestože zpravidla znaky trestného činu vykazuje. Postačí však jednání vedené proti

¹⁰⁶ DOUSEK, J., DOUSEK J., *Analýza chování psů jako příspěvek k přípravě právních norem*. Trestní právo, 2002 (č. 11), s. 20

¹⁰⁷ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2, s. 159, JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, ISBN: 978-80-87212-24-0, s. 250, ČERNÝ, P., *Nutná obrana v současném pojetí*. Státní zastupitelství, 2008 (č. 07-08), s. 27, MATYS, K., a kol., *Trestný zákon – Komentár, I. část*. Bratislava: Obzor, 1978, s. 120

¹⁰⁸ ČIČ, M., a kol., *Praktické příklady z trestného práva hmotného*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1982, s. 41

¹⁰⁹ BURDA, E., *Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana*. Trestněprávní revue, 2010 (č. 2), s. 44

¹¹⁰ KUČERA, P., *K některým právním aspektům útoku zvířete na člověka*. Trestní právo, 2008 (č. 12), s. 4

¹¹¹ KUČTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 78

jakémukoli ze zájmů chráněných trestním zákonem¹¹² a zároveň jeho protiprávnost na základě byť i jiného právního předpisu nežli pouze TZ. Může tak postačit protiprávní jednání právnické osoby, které naplní znaky některého správního deliktu.

Vedle toho nabyl 1. 1. 2012 účinnosti zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění, který zavádí trestní odpovědnost právnických osob. Právnická osoba se tak může dopustit některých vybraných trestných činů uvedených v § 7 ZoTRPO.

Přičitatelnost jednání fyzických osob osobě právnické řeší § 8 a násl. ZoTRPO. Např. trestného činu obchodování s lidmi se tak může dopustit i osoba právnická. Uvedme si teoretický příklad. Obchodní společnost zajišťující nákladní dopravu kryje touto svou oficiální činností převážení osob z východních zemí do států Evropské unie za účelem jejich zneužívání k pohlavnímu styku, sexuálnímu zneužívání, nuceným pracím nebo dokonce odběru tkáně či orgánů z jejich těl.

Tyto osoby jsou dopravovány v přepravních kontejnerech a při jedné překládce na parkovišti, které patří společnosti provozující tuto trestnou činnost podle § 168 TZ, se jim podaří uprchnout, přičemž však způsobí škodu velkého rozsahu na vozovém parku patřícímu rovněž právnické osobě. Vzhledem k tomu, že trestný čin obchodování s lidmi v sobě zahrnuje i omezování (zbavení) osobní svobody, které tak lze právnické osobě přičítat jako útok na zájem chráněný trestním zákonem, není důvodu posuzovat jednání osob, které takovou škodu způsobily, podle ustanovení o krajní nouzi, nýbrž podle širších mezí nutné obrany. To bude mít dopad zejména v rovině občanskoprávní (případná náhrada škody).

Lze tak konstatovat, že útok ze strany právnické osoby nemůžeme vyloučit, přestože situace, kdy bude institut nutné obrany v praxi doopravdy použitelný, je třeba vnímat zatím spíše v teoretické rovině.

3.3.2.3 Útok dítěte, nepřičetného a útok ve skutkovém omylu

České trestní právo dříve vykládalo protiprávnost útoku z hlediska tzv. subjektivního pojetí, což v praxi znamenalo, že útokem nebylo takové jednání, kde chyběl některý subjektivní znak protiprávnosti (subjekt či subjektivní stránka). Útok z hlediska nutné obrany se tak nemohla dopustit osoba jednající ve skutkovém omylu, dítě, ani osoba nepřičetná¹¹³, přestože jejich jednání ohrožovalo zájmy chráněné

¹¹² nález Ústavního soudu sp. zn. II ÚS 317/01; NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 101

¹¹³ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 148

trestním zákonem. Na takové případy se opět aplikovala namísto nutné obrany krajní nouze, ovšem s určitými odchylkami ve prospěch obránce na základě analogie.

Požadavek subsidiarity (tedy povinnosti odvrátit nebezpečí jinak, je-li to možné¹¹⁴) zůstal zachován, ovšem proporcionalita byla pozměněna v tom smyslu, že šlo „*bezrestně odvracet i hrozící škodu způsobením škody, jako byla ta, která hrozila (lze tudíž choromyslného útočnicka k záchraně vlastního života i usmrtit)*“.¹¹⁵ Došlo tak ke spojení podmínek nutné obrany a krajní nouze.

Nutná obrana se na dané případy vztahovala pouze tam, kde obránce o tom, že útočník jedná ve skutkovém omylu, ve stavu nepřičetnosti či, že jde o dítě, nevěděl a jednalo se tedy o tzv. domnělou (putativní) nutnou obranu.¹¹⁶

Od této koncepce se však nakonec české trestní právo odchýlilo. Nově platí, že „*v případech osoby nepřičetné, osoby jednající ve skutkovém omylu anebo dítěte ... jde o nutnou obranu.*“¹¹⁷ Nedokonalost dosavadního řešení totiž spočívala zejména v tom, že připouštěla způsobení škody jen téže závažnosti, jako byla ta, která hrozila, čímž se na obránce kladly nepřiměřené požadavky a nebralo se v úvahu, že „*musí rychle a rozhodně řešit náročnou situaci v časové tísní a v psychickém tlaku, přičemž jde o osobu většinou neznalou ani způsobů sebeobrany, ani použití zbraně k obraně, zejména z hlediska, k jakému např. poškození zdraví může při tom kterém použití konkrétní zbraně dojít.*“¹¹⁸

Není tedy třeba, aby byl útočník z hlediska použití nutné obrany svéprávný, dospělý či prostý omylu, byť názor na tuto otázku není ještě zcela jednotný. Pro závěr, že lze použít nutnou obranu i např. proti dítěti svědčí fakt, že před dovršením patnáctého roku je možné (obzvláště ve skupině) porušit řadu zájmů chráněných zákonem stejně jako je mohou porušit dospělí pachatelé.¹¹⁹ Postupně se tedy u nás prosazuje objektivní pojetí protiprávního útoku umožňující aplikaci nutné obrany i proti některým případům činů jinak trestných.¹²⁰

¹¹⁴ § 28 odst. 2 TZ

¹¹⁵ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 157

¹¹⁶ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 148

¹¹⁷ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 101

¹¹⁸ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 331

¹¹⁹ ČERNÝ, P., *Nutná obrana v současném pojetí*. Státní zastupitelství, 2008 (č. 07-08), s. 27

¹²⁰ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 93

3.3.2.4 Útoky veřejných činitelů (úřední úkony)

Útoky tzv. veřejných činitelů, resp. úředních osob¹²¹ jsou velmi složitou otázkou, která prodělala určitý vývoj. Nadměrná přísnost úpravy a omezení práva nutné obrany proti jednání úředních osob by mohlo vést k podryvání důvěry občanů ke státu a vytváření podmínek ke zneužívání pravomoci. Přílišná volnost při stanovování podmínek nutné obrany by zase vedla k opačným důsledkům, ke zvyšování počtu útoků na úřední osoby, ztěžování výkonu jejich pravomoci aj.¹²²

Před druhou světovou válkou v těchto případech judikatura nutnou obranu nepřipouštěla, ledaže byl takovým úkonem spáchán trestný čin (např. zneužití pravomoci úřední osoby¹²³), byl by úkon vůbec nedovolený nebo nenáležel do oboru působnosti osoby, která ho prováděla.¹²⁴ Někteří dokonce dovozovali nutnou obranu pouze v situacích, kdy by provedení úkonu způsobilo nenahraditelnou škodu.¹²⁵

Připuštění nutné obrany proti jednání státních orgánů a úředních osob je z dnešního hlediska možné tam, kde jsou úkony „*postiženy vadami, jež je zbavují povahy takových úkonů*“¹²⁶, čímž rozumíme, že buďto vůbec nepatří do jejich pravomoci¹²⁷ nebo zakládají skutkovou podstatu trestného činu. Pokud jsou tyto úkony ovšem perfektní, nutná obrana proti nim nemůže být připuštěna, poněvadž jde o výkon práva či povinnosti.¹²⁸

¹²¹ TZ nově používá termínu úřední osoby, který vymezil v § 127 odst. 1 tímto způsobem: „*Úřední osobou je a) soudce, b) státní zástupce, c) prezident České republiky, poslanec nebo senátor Parlamentu České republiky, člen vlády České republiky nebo jiná osoba zastávající funkci v jiném orgánu veřejné moci, d) člen zastupitelstva nebo odpovědný úředník územní samosprávy, orgánu státní správy nebo jiného orgánu veřejné moci, e) příslušník ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru nebo strážník obecní policie, f) soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti a při činnostech vykonávaných z pověření soudu nebo státního zástupce, g) notář při provádění úkonů v řízení o dědictví jako soudní komisař, h) finanční arbitr a jeho zástupce, i) fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží, pokud plní úkoly státu nebo společnosti a používá při tom svěřené pravomoci pro plnění těchto úkolů.*“

¹²² KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 102

¹²³ Dnes § 329 TZ

¹²⁴ rozh. č. 2799, 3818, 3835 Sb. rozh. tr.; SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 149

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

¹²⁷ Rt 47/1980

¹²⁸ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102; Rt 55/77

Dochází zde vlastně k prolínání trestního a správního práva. Nutná obrana bude v těchto případech nejčastěji užívána proti tzv. bezprostředním zásahům, kterými se rozumí „*správní činnost k odvrácení nebezpečí, které bezprostředně ohrožuje právem chráněné zájmy.*“¹²⁹ Presumpce správnosti správních aktů se zde neuplatní, neboť jde o tzv. faktickou formu správní činnosti, jejímž hlavním znakem je především neformálnost, čímž se zejména od správního aktu odlišuje.¹³⁰

Kuchta uvádí, že „*bezprostřední zákrok není správním aktem, ale pouze správním úkonem, kde se presumpce správnosti neuplatní a v případě nezákonnosti nebo vadnosti lze využít práva nutné obrany.*“¹³¹ Nutná obrana proti zásahům či zákrokům úřední osoby proto v zásadě bude přípustná tam, kde dojde k jednání bez zákonného zmocnění, respektive k excesu z pravomoci svěřené právním předpisem.

K tomu lze uvést např. rozhodnutí Rt 47/1980: „*Jestliže policista překročí svou pravomoc a uskutečňuje zákrok, k němuž není podle zákona oprávněn, nepožívá ochrany veřejného činitele. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, jestliže občan překročil hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví.*“¹³² Nutná obrana je tedy přípustná proti útokům úředních osob představující úkony postižené takovými vadami, které je zbavují povahy těchto úkonů, tedy vůbec nepatřícími do jejich pravomoci, pravomoc překračující nebo zakládající skutkovou podstatu trestného činu.¹³³

3.3.2.5 Útok více osob

Situace, kdy útok směřuje ze strany více osob, mohou být jednak z hlediska následného právního posuzování méně přehledné, jednak jde o situace pro obránce subjektivně rizikovější (nebezpečnější), proti nimž bude zpravidla přípustná i intenzivnější obrana, nežli by tomu bylo v případě jediného útočnicka.

Použitím střelné zbraně proti většímu počtu útočníků, kteří však byli vyzbrojeni jinými prostředky, se zabýval Nejvyšší soud, který uvedl:

„Jednání obviněného spočívající v tom, že při svém pronásledování poškozenými, kteří měli v rukou kulečnickové tágo a nůž s čepelí dlouhou 13 cm a vyhrožovali mu zásahem do tělesné integrity, pro výstrahu vystřelil do země a do

¹²⁹ HENDRYCH, D., *Správní právo: Obecná část*. Praha: C.H.Beck, 2006, ISBN: 80-7179-442-2, s. 260

¹³⁰ HENDRYCH, D., *Správní právo: Obecná část*. Praha: C.H.Beck, 2006, ISBN: 80-7179-442-2, s. 257

¹³¹ KUČHTA, J., *Nutná obrana proti útokům veřejných činitelů*. Bulletin advokacie, 1988 (č. 2), s. 53

¹³² ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S., *Trestní zákon: Komentář. I. díl*. 6. vyd., Praha: C.H.Beck, 2004, ISBN: 80-7179-896-7, s. 130

¹³³ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

vzduchu s upozorněním, ať ho nechají, jinak na ně vystřelí, přičemž poté, kdy upadl a poškození proti němu stále postupovali, proti nim vystřelil a zasáhl je do ruky, nohy a spodní části těla, naplňuje podmínky jednání v nutné obraně podle § 13 TrZ.¹³⁴

Je pochopitelné, že útok více útočníků vyžaduje zpravidla silnější obranu, bude však vždy záležet na posouzení konkrétního případu. Hodnotíme zde přiměřenost obrany z hlediska intenzity útoku, který bude většinou intenzivnější v situacích, kdy se napadený musí bránit více útočníkům. Obrana může směřovat proti kterémukoliv z nich, nikoliv jen proti hlavnímu útočnickovi¹³⁵. Útočником přitom nemusí být nutně pouze ten, který vykonává jednání spadající pod pojem útoku, ale i ten, kdo se na takovém útoku, na jeho přípravě či realizaci podílel. „*Analogicky lze použít učení o spolupachatelství, nepřímém pachatelství a účastenství na trestném činu, neboť jde o analogické rozšíření práva nutné obrany.*“¹³⁶ U některých případů účastenství však nebude takováto aplikace institutu nutné obrany možná, protože půjde o formu přípravy trestného činu (např. spolčení).

Šámal uvádí poněkud odchylně, že „*útok prováděný více osobami předpokládá nutně aktivní činnost každého z útočníků.*“¹³⁷ Jen v takovém případě bude přípustná nutná obrana proti kterémukoli z těchto útočníků, nikoliv jen proti hlavnímu z nich.¹³⁸

Komplikované jsou takové případy, kdy musí soud posoudit, zda došlo k trestnému činu rvačky podle § 158 TZ, nebo zda nastaly u některé ze stran podmínky nutné obrany. Jestliže spolu zápasí více osob (alespoň tři) a obranu střídají útoky, bude jejich činnost naplňovat znaky skutkové podstaty trestného činu rvačky, a to aniž by vůbec muselo dojít k ublížení na zdraví. Je-li však jedna osoba (nebo i více osob) napadena více útočníky a brání se v mezích nutné obrany, nejde o rvačku na žádné ze zúčastněných stran.¹³⁹

Nutná obrana tedy předpokládá rozdělení osob na dvě strany, z nichž jedna je v roli útočníka a druhá v roli obránce. Osoby na straně obrany jsou buďto samotnými obránci, anebo pomocníky v nutné obraně. Pro tu kterou stranu bude vždy rozhodující počáteční iniciativa.¹⁴⁰

¹³⁴ Soubor NS, svazek 13, č. T 331; PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 231

¹³⁵ RNS 75/1956, 19/1958 Sb. rozh.; KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 83

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 334

¹³⁸ Tamtéž. srov. R 24/1956

¹³⁹ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 332

¹⁴⁰ ČERNÝ, P., *Nutná obrana v současném pojetí*. Státní zastupitelství, 2008 (č. 07-08), s. 28-29

Pokud útočí dvě osoby na svou tělesnou integritu, nepůjde o nutnou obranu, jestliže iniciativa k takovému jednání vychází z obou stran. Zpravidla se takové jednání vyhodnotí jako trestný čin ublížení na zdraví podle § 145 TZ, případně přísněji podle § 146 TZ jako těžké ublížení na zdraví.¹⁴¹ Tedy i v případech, kdy není většího počtu útočnicků, nemusí být fyzické střetnutí rozděleno na útočníka a obránce. K tomu se vyjádřil Nejvyšší soud:

„Jestliže obviněný vstřícně reagoval na výzvu poškozeného („aby s ním šel ven“), která směřovala k jejich vzájemnému fyzickému konfliktu, a to tak, že obviněný odešel s poškozeným na místo, kde poté poškozeného fyzicky napadl, pak obviněný nejednal v nutné obraně ve smyslu § 13 TrZ, neboť neodvracel přímo hrozící útok na zájmy chráněné trestním zákonem. To platí bez ohledu na skutečnost, že fyzický konflikt slovně vyprovokoval právě poškozený.“¹⁴²

Počáteční iniciativou však nebude např. pouhé napomenutí ke slušnému chování a taková osoba pak není povinna trpět útoky vůči své osobě, zejména je-li útočnick ozbrojen. I v průběhu rvačky (případně střetu dvou na sebe vzájemně útočících osob) mohou nastat situace, kdy bude nutná obrana přípustná. Často se uvádí příklad, kdy jeden nebo více účastníků překročí rámec dosavadního způsobu boje a dopustí se tak intenzivního excesu při rvačce (pěstní souboj je náhle přerušen vytáhnutím střelné zbraně ze strany jednoho z účastníků). K tomu lze uvést případ, který řešil Nejvyšší soud ČR¹⁴³:

„Pokud vzájemný konflikt mezi dvěma osobami probíhá tak, že má z hlediska forem a intenzity používaného násilí určitý rámec, který jeden z účastníků podstatně překročí tím, že do probíhajícího konfliktu vnese podstatně jinou formu či intenzitu násilí, čímž zcela změní razanci svého útoku a začne bezprostředně ohrožovat chráněný zájem, který v dosavadním průběhu konfliktu nebyl ohrožen, není důvodu vylučovat nutnou obranu druhého účastníka ve smyslu § 13 tr. zákona proti tomuto dílčímu útoku.“¹⁴⁴

¹⁴¹ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 332

¹⁴² Soubor TR NS, sešit 22, č. T 863; PŮRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 232

¹⁴³ NS (Rt) 8 Tz 68/99

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 107

K extenzivnímu excesu může dojít, pokud se některý z účastníků nadále odmítne na střetu podílet a ostatní toto rozhodnutí nevezmou na vědomí. Odpovědnost zato, co obránce vykonal doposud, zůstává pochopitelně nedotčena.¹⁴⁵

V nedávné době se v Německu řešil případ, kdy se dostal do rozepře pětadvacetiletý obžalovaný se třemi osobami ve věku 17 až 19 let. Následoval vzájemný souboj, který obžalovaný vyhrál. Poražení však vzápětí obžalovaného napadli opasky takovým způsobem, že utrpěl mnohočetná povrchová poranění a odřenyiny, přičemž jeho protivníci zůstali bez zranění. Stále více se k němu přibližovali a dále ho bili pásky, až obžalovaný jednoho z vedlejších útočníků¹⁴⁶ bodl nepozorovaně vytaženým nožem, prorazil mu arterii blízko srdce a způsobil tak smrtelné zranění.¹⁴⁷

Německá judikatura omezuje právo nutné obrany v případech, kdy se obránce vůči útočníkovi dopustí takového protiprávního jednání, které je při rozumném posouzení všech okolností schopné útok vyprovokovat. V takové situaci se musí obránce pokud možno snažit útoku vyhnout a k životu nebezpečným aktivním prostředkům obrany smí přistoupit až tehdy, když jsou ostatní možnosti obrany vyčerpány nebo je jejich použití bez šance na úspěch. Vedle toho je třeba, aby existovala mezi předchozím sociálně-eticky neschvalovaným jednáním obránce a protiprávním útokem úzká časová a prostorová souvislost.¹⁴⁸

Právě z těchto důvodů jednání obžalovaného Zemský soud nejprve posoudil jako vybočení z nutné obrany, protože nutná obrana byla omezena předchozím provokativním zapojením se do souboje s více protivníky. „*Již před započetí boje s jedním protivníkem mu muselo být zřejmé, že věc nemusí být vyřízena pouze tímto soubojem.*“¹⁴⁹ Toto rozhodnutí však nakonec Spolkový soudní dvůr zrušil, když uznal, že předchozí souboj všech zúčastněných byl rozeznatelně ukončen a obžalovaný nepřispěl k pokračování střetu a nevyprovokoval následný útok proti sobě.

Nutná obrana proti vyprovokovanému útoku bude záviset na způsobu vyvolání útoku. Pokud bude provokace protiprávní, může proti ní být přípustná nutná obrana. Jestliže jednání, v němž se provokace spatřuje, takové znaky nebude vykazovat, nepůjde

¹⁴⁵ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 85-86

¹⁴⁶ Vedlejším účastníkem byl označen v odůvodnění Zemského soudu v Cáchách.

¹⁴⁷ Usnesení Spolkového soudního dvora ze dne 10. 11. 2010, sp. zn. 2 Str 483/10

¹⁴⁸ POKORNÝ, M., *SRN: Spolkový soudní dvůr: K předpokladům a hranicím možnosti použití nutné obrany*. Právní rozhledy, 2011 (č. 11)

¹⁴⁹ Usnesení Spolkového soudního dvora ze dne 10. 11. 2010, sp. zn. 2 Str 483/10

o útok a nutnou obranu připustit nelze.¹⁵⁰ Stejně tak o nutnou obranu nejde v případě, že vyvolání útoku je součástí vlastního plánovaného útoku.¹⁵¹

3.3.3 Útok přímo hrozící nebo trvajcí

Aby byla nutná obrana přípustná, musí útok bezprostředně hrozit nebo trvat. „Útok přímo hrozí, má-li nastat v nejbližším okamžiku.“¹⁵² Toto stadium se v zásadě podobá pokusu trestného činu¹⁵³, i když útok může hrozit i ve stadiu přípravy¹⁵⁴, nebo dokonce při projevu úmyslu spáchat trestný čin.¹⁵⁵ O trvajcí útok pak jde „pokud nepominulo nebezpečí pro napadený chráněný zájem, popř. nepominulo nebezpečí dalších škod.“¹⁵⁶

Je proto velmi důležité správné určení časových hranic, podle nichž bude již možné se v rámci nutné obrany bránit (počátek stavu nutné obrany) a kdy již nutná obrana možná nebude (ukončení stavu nutné obrany).

Preventivní nutnou obranu umožňuje pojem hrozícího útoku.¹⁵⁷ Z daných okolností musí být přinejmenším jasné, že útok bude bez prodlení a s určitostí následovat za hrozbou. Nemusí být však nijak neočekávaný a nežádá se ani explicitní vyslovení hrozby, pokud z okolností jasně vyplývá.¹⁵⁸

Sahá-li proto po předchozí slovní rozepři osoba známá tím, že u sebe nosí střelnou zbraň do kapsy kabátu, může být již v takovém okamžiku nutná obrana přípustná, je-li zřejmé, že útok bude bezprostředně následovat. Nepůjde však o nutnou obranu, hrozí-li např. potenciální útočník pouze tím, že „si to spolu již brzy vyřídí.“

Co se týče ukončení stavu nutné obrany, útok není ukončen dokonáním trestného činu (tedy naplněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu, pokud jde o trestný čin), ale až ukončením útoku. Obrana „je tedy možná ještě v době, kdy

¹⁵⁰ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 111

¹⁵¹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 110; de lege ferenda by stálo zato zvážit přidání třetího odstavce do § 22 TZ např. v tomto znění: „Přiměl-li obránce útočníka k útoku v úmyslu spáchat čin jinak trestný, odpovídá podle ustanovení tohoto zákona bez ohledu na ustanovení § 29 o nutné obraně.“

¹⁵² NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 101

¹⁵³ K pokusu trestného činu viz. § 21 TZ.

¹⁵⁴ K přípravě trestného činu viz. § 20 TZ.

¹⁵⁵ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 334

¹⁵⁶ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 101

¹⁵⁷ ČERNÝ, P., *Nutná obrana v současném pojetí*. Státní zastupitelství, 2008 (č. 07-08), s. 28

¹⁵⁸ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 333

například pachatel odchází z místa činu s věcmi napadeného.“¹⁵⁹ Novotný uvádí případ, kdy po loupeži odcházel útočník s věcmi napadeného. Napadený jej v okamžiku, kdy se k němu útočník otočil zády, udeřil kamenem a ublížil mu tak na zdraví. Útok ještě neskončil, a proto obrana byla přípustná, neboť útočník odnášel věci, nad kterými si dosud nezajistil svou moc. Pokud by se však útočníkovi nepodařilo zmocnit věcí napadeného, šlo by sice o dokonáný trestný čin loupeže podle § 173 TZ, ale obrana nebude přicházet v úvahu, poněvadž útok již netrvá. Kdyby přesto napadený udeřil útočníka kamenem, jednalo by se o odvetu, za níž by mohl být napadený trestně odpovědný.¹⁶⁰ V úvahu by však přicházely některé další okolnosti vylučující protiprávnost, jako např. zadržení podezřelého¹⁶¹, jejichž meze jsou však v řadě aspektů užší nežli je tomu u institutu nutné obrany.

V poměrně nedávné době se řešil případ¹⁶² provozovatele výkupny druhotných surovin, kterému zloději opakovaně vykradli provozovnu a ten, když je přistihl ujíždějící z místa činu, dvakrát po nich vystřelil z brokovnice, čímž řidiči způsobil lehké zranění, spolujezdkyni pak těžkou slabozrakost na hranici nevidomosti. Ke smrti prchajících zlodějů nedošlo pouze shodou okolností. Nejvyšší soud v tomto případě možnost použití institutu nutné obrany blíže neanalyzoval, protože jeho případná aplikace nebyla v dovolání namítána.

Namísto toho soud zkoumal, zda se provozovatel dopustil pokusu trestného činu vraždy či zabití. Přesto je tento judikát relevantní i co do institutu nutné obrany. Ve své době totiž rozpoutal poměrně živou diskusi mezi laickou veřejností, která vnímala např. titulky „*Vraždou je usmrcení zloděje na útěku, vysvětlil Nejvyšší soud*“¹⁶³ a již neměla příliš možnost uvědomit si, že „*usmrcení zloděje lze považovat za vraždu v případech, kdy dotyčný prchá a nepokračuje v trestné činnosti.*“¹⁶⁴ Mnohdy se novináři s uváděním „*nepokračování v trestné činnosti*“ vůbec neobtěžovali.¹⁶⁵

Takovýto přístup se nepochybně významným způsobem dotkne právního vědomí občanů. Ani sám Nejvyšší soud se zde s institutem nutné obrany nijak

¹⁵⁹ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 80

¹⁶⁰ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 80

¹⁶¹ § 76 odst. 2 TrŘ

¹⁶² Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010, sp. zn. 7 Tdo 793/2010

¹⁶³ *Vraždou je usmrcení zloděje na útěku, vysvětlil Nejvyšší soud*. www.novinky.cz [online]. 2011, 9.3. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/227366-vrazdou-je-usmrceni-zlodeje-na-uteku-vysvetlil-nejvyssi-soud.html>

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ *Usmrcení zloděje při krádeži je vždy vražda, rozhodl soud*. www.tyden.cz [online]. 2011, 8.3. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/krimi/usmrceni-zlodeje-pri-kradezi-je-vzdy-vrazda-rozhodl-soud_195799.html

nevypořádal. Přestože „obviněný zaregistroval pohyb osob, které odcizovaly předměty z výkupny a nakládaly je do vozidla“ zabýval se soud pouze tím, zda „obviněný vystřelil v silném rozrušení mysli z nastalé situace při vědomí opakovaného vykrádnání objektu“¹⁶⁶, tedy otázkou znaků skutkové podstaty trestného činu zabití, nikoliv trváním útoku na majetek obviněného z hlediska nutné obrany.

Přitom ze skutečnosti, že osoby nakládaly do vozidla předměty z výkupny druhotných surovin, by patrně mohlo vyplývat, že zde útok ještě trval. Na druhou stranu by bylo třeba také posoudit otázku přiměřenosti nutné obrany vzhledem ke způsobu útoku.

Není-li možné s určitostí zjistit, zda útok skončil, „je nutno vycházet ze zásady *in dubio pro reo a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval.*“¹⁶⁷ Při hodnocení skutečností týkajících se trvání útoku je třeba přihlídnout i k psychickému stavu obránce a k jeho subjektivnímu náhledu na trvání útoku.¹⁶⁸

Časové určení útoku je tedy pro správné posouzení podmínek nutné obrany velmi důležité. Jak ale dále uvidíme, nelze se spokojit pouze s ním, neboť rozhodná je také tzv. přiměřenost obrany vzhledem ke způsobu útoku.

3.3.4 Útok na zájem chráněný trestním zákonem

K zájmům chráněným trestním zákonem patří zejména život, zdraví, svoboda a důstojnost člověka, jakož i jeho čest a majetek.¹⁶⁹ Může jít nicméně o jakékoli další objekty trestných činů, blíže uvedené ve zvláštní části TZ. Ochranu, které těmto zájmům poskytuje trestní zákon, je třeba chápat druhově (kvalitativně), nikoliv z hlediska intenzity (kvantitativně).¹⁷⁰

Může tak jít o útok, který sice z hlediska kvantitativního nenaplní skutkovou podstatu některého trestného činu, přesto však útočí na zájmy, které TZ chrání. Patrně je to tam, kde se ochrana konkrétního zájmu trestním právem vztahuje pouze na delikty vyjádřené určitou kvantitativní hranicí (např. škodou nikoli nepatrnou u některých

¹⁶⁶ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010, sp. zn. 7 Tdo 793/2010

¹⁶⁷ R 36/1991; JELÍNEK, J., a kol., *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 1. vyd., Praha: Leges, 2009, s. 50-51

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

¹⁷⁰ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 332

majetkových trestných činů nebo intenzitou zranění či onemocnění u ublížení na zdraví).¹⁷¹

Mohlo by tak jít i o některé správní či dokonce civilní delikty, byť v drtivé většině případů půjde o jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu (případně činu jinak trestného) nebo alespoň přestupku podle PřZ.

V řadě jiných právních řádů jsou chráněné zájmy jistým způsobem omezovány. Např. rakouské trestní právo připouští nutnou obranu pouze proti útokům na život, zdraví, tělesnou integritu, svobodu a majetek, tedy na zájmy jednotlivce. Ochrana zájmů státu je vyloučena, pokud neslouží bezprostředně k ochraně zájmů jednotlivce, nebo pokud nejsou napadeny jeho individuální zájmy.¹⁷²

České trestní právo však takováto omezení nezná. Je proto možné chránit jak zájmy jednotlivců, tak i právnických osob, společnosti či státu. Ne ovšem proti každému konkrétnímu útoku na tyto zájmy lze nutnou obranu užít, neboť povaha některých činů ji vylučuje (např. lze uvést trestné činy dvojího manželství podle § 194 TZ, neoprávněného podnikání podle § 251 TZ aj.).¹⁷³

3.4 Osoba obránce

Obránce může být z hlediska nutné obrany kdokoli. Aby mělo právní posouzení daného případu význam, musí jít o osobu trestně odpovědnou, neboť smyslem ustanovení o nutné obraně v TZ je vyloučení trestní odpovědnosti takové osoby, která by jinak byla trestně odpovědná.

Na druhou stranu ani osobě, která není odpovědná např. z důvodu nedostatku věku, nebude možné uložit kupříkladu ochranné opatření, jedná-li za podmínek nutné obrany.¹⁷⁴

Nejčastěji bude obránce bránit své vlastní individuální zájmy. Obecná formulace § 29 TZ však umožňuje i obranu zájmů jiných osob, než zájmů vlastních. Mluvíme zde o tzv. pomoci v nutné obraně. Jde-li však o zájmy ve svobodné dispozici napadené osoby (zájem na majetku, osobní svobodě apod.), právo pomoci v nutné obraně zde nevzniká, protože mu brání svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost, které je u útoku třeba. „*Pomocník tedy nemůže při nutné obraně vykonat*

¹⁷¹ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 332

¹⁷² KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 119

¹⁷³ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 121

¹⁷⁴ MLČÁK, M., *Nutná obrana III: Zájmy a oprávněná osoba k nutné obraně*. Wwww.juristic.cz [online]. 2000, 12. 10.; 13. 11.2000 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <http://trestni.juristic.cz/50796/clanek/trest3.html>

více, než chce samotný napadený, kterému nelze nutnou obranu vnutit. To platí i pro případy, kdy se napadený sice bránit chce, ne však určitým způsobem (např. nechce použít střelné zbraně vůči svému rodinnému příslušníkovi), nebo když se chce bránit vůbec sám.¹⁷⁵

K pomoci v nutné obraně se vyjádřil Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí NS (Rt) 7 Tz 67/69, kde uvedl, že: „Jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.“¹⁷⁶

Pokud by pomocník mylně předpokládal absenci svolení poškozeného, uplatnila by se nauka o skutkovém omylu, která však nevyklučuje odpovědnost za případný nedbalostní trestný čin. V případech, kdy svolení poškozeného nepřipadá v úvahu, může k nutné obraně kteroukoli osobou dojít, přestože poškozený se ztrátou hodnoty nebo způsobením určité škody souhlasí (např. ztráta života, ublížení na zdraví aj.).¹⁷⁷

3.5 Přiměřenost obrany

Již bylo vysvětleno, za jaké situace lze jednat v nutné obraně (tedy při útoku ze strany útočnicka) a kdy takový stav začíná a kdy končí. Nyní se dostáváme k otázce, jak intenzivní nutné obrany může v konkrétních případech obránce využít, což v praxi činí jisté obtíže a je vyjádřeno v ustanovení § 29 odst. 2 TZ pouze slovy, že obrana nesmí být „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“ Je přitom na trestněprávní teorii a soudní judikatuře, aby tento termín blíže specifikovaly.

Na rozdíl od krajní nouze nežádá nutná obrana subsidiaritu. Není proto třeba, aby se občan dal na útěk namísto bránění zájmů chráněných trestním zákonem činem, který by byl jinak trestný¹⁷⁸ nebo se snažil přivolat orgány zajišťující bezpečnost.¹⁷⁹ Ani tzv. proporcionalita se v zásadě u nutné obrany nežádá a jde opět o kategorii charakteristickou pro krajní nouzi. Nemělo by proto při aplikaci nutné obrany principiálně docházet k srovnávání hrozící a vzniklé škody.¹⁸⁰ „Tak je podle okolností dovoleno i usmrtit útočnicka při ochraně majetku, žena může usmrtit muže, který se jí

¹⁷⁵ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 121-122

¹⁷⁶ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 104

¹⁷⁷ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 122

¹⁷⁸ Rt 19/58, 25/76, 8/88

¹⁷⁹ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

¹⁸⁰ Rt II/1965

snaží znásilnit. Nepochybně může být způsobena i větší škoda útočníkovi, než z jeho útoku hrozila (Rt 19/82).“¹⁸¹

Požadavek proporcionality však nelze vždy zcela vyloučit. Solnař uvádí, že se do jisté míry vrací v zeslabené formě, protože intenzita útoku je spoluurčována také významem ohroženého zájmu, jakož i intenzitou zavinění.¹⁸² S tím souhlasí i Šámal, který uvádí, že proporcionalita sice není hlavním hodnotícím kritériem, ale „*neznamená to..., že poměr mezi ohroženým a obětovaným právním statkem (chráněným zájmem)... nehraje vůbec žádnou roli, poněvadž zde musí být jistý korektiv v případech mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů.*“¹⁸³ Primárně však bude třeba zkoumat přiměřenost obrany, tedy skutečnost, zda nebyla „*zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*“

Pojem „způsobu útoku“ je výrazně širší než „způsob provedení útoku“, který by dostatečně nevyjadřoval všechny okolnosti, jež musí nejdříve obránce a následně pak i soud zhodnotit. „Způsob útoku“ tak nevyjadřuje pouze samotné provedení útoku, ale i osobu útočníka, jeho vlastnosti a úmysly, které se při útoku projevily, použité zbraně, součinnost dalších osob doprovázejících útočníka a další okolnosti, za nichž byl útok spáchán, za podmínky, že „*je lze zahrnout pod pojem způsobu útoku a že byly známé i zcela zjevné poškozenému obránci.*“¹⁸⁴ Hodnotit se tak budou nejrůznější okolnosti daného útoku, které budou pro obránce při obraně rozhodné. O sporu vedeném ohledně termínu „způsob útoku“ viz. zejména kapitola 2. 2. 3 a 2. 2. 4.

Samotný pojem „nutné“ obrany vyjadřuje určité hledisko srovnávání útoku s obranou. Obrana musí mít vždy alespoň takovou intenzitu, která je způsobilá útok spolehlivě odvrátit. Protože se však obránce nachází ve značně nevýhodné situaci, do níž se dostal z vůle útočníka porušivšího právo, zákon toleruje i obranu nepřiměřenou, jakož i zjevně nepřiměřenou. Hranicí, za níž již nelze jít, je teprve „*zcela zjevná nepřiměřenost.*“¹⁸⁵

StGB rozlišuje hledisko přiměřenosti a proporcionality. „*Nutná obrana je obrana, která je potřebná (erforderlich), aby byl odvrácen trvajícím protiprávní útok proti vlastní osobě nebo jiné osobě.*“¹⁸⁶ Zároveň musí být obrana také „*geboten*“, tedy

¹⁸¹ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

¹⁸² SOLNAŘ, V., *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd., Praha: Academia, 1972, s. 105

¹⁸³ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 335

¹⁸⁴ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 334

¹⁸⁵ DOLENSKÝ, A., *Střílet nebo nestřílet? Právní praxe v podnikání*, 1997 (č. 2), s. 39

¹⁸⁶ Tamtéž.

„*patričná, náležitá, která je na místě*“, přičemž není na místě obrana, kde by šlo o extrémní nepoměr mezi hrozící a vzniklou škodou.¹⁸⁷ Často se uvádí příklad chromého hlídače ovocného sadu, který má jedinou spolehlivou možnost, jak zahnat děti na třešních, a sice vystřelit po nich z pušky. I v našem trestním právu by se taková nutná obrana vyloučila pro hrubý nepoměr škody hrozící a škody způsobené.¹⁸⁸

Intenzita obrany tedy nejenže může, ale dokonce musí být silnější, než intenzita útoku. Ideální je obrana přiměřená, nicméně zákonodárce dává vzhledem k subjektivnímu stavu obránce jisté meze zákonného překročení těchto hranic. Obránce není povinen dát přednost slabšímu, ale nejistému způsobu obrany¹⁸⁹ nebo se omezit jen na pasivní odrážení útoku.¹⁹⁰ Obrana jako taková není závislá na povaze použitého prostředku, ale pouze na tom, jak ho bránící se použije. „*Např. varovný výstřel může být šetrnější a přitom účinnější než obrana holí či nožem.*“¹⁹¹

Prostředky použité při obraně nemusí být ani přibližně stejné účinnosti. Intenzita obrany totiž není závislá na použitých prostředcích, ale na tom, jak zvolený prostředek obránce využije.¹⁹² Použití zbraně proti neozbrojenému útočníkovi proto samo o sobě ještě neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.¹⁹³

Nejvyšší soud se v nedávné době zabýval případem, při němž obránce použil nože proti útoku poškozeného, který zamýšlel obžalovaného atakovat pouze pěstmi.¹⁹⁴ Po předchozí slovní rozepři a nepatrném strčení do obžalovaného ve venkovním prostoru šel poškozený (nyní již v prostoru chaty) po obžalovaném s napřaženou pěstí v úmyslu ho udeřit, na což obžalovaný reagoval vytažením zavíracího vyhazovacího nože, který otevřel a při pevném držení v levé ruce tečně k hrudníku útočníka, v úmyslu zabránit napadení své osoby, prudce vystrčil obě ruce k hrudníku poškozeného, čímž mu způsobil bodné poranění srdce.

Soud přihlédl jednak k tomu, že se poškozený choval vůči obžalovanému fyzicky agresivně a domníval se, že bude působit proti jeho tělu. Jednání bylo vyvoláno snahou odvrátit trvajícím útok poškozeného vůči jeho osobě. Dále soud vzal v potaz také skutečnost, že ani ve fázi vystrčení nože proti tělu poškozeného neměl obžalovaný

¹⁸⁷ DOLENSKÝ, A., *Střílet nebo nestřílet? Právní praxe v podnikání*, 1997 (č. 2), s. 39

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Rt 41/80

¹⁹⁰ NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 102

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² R 41/1980

¹⁹³ R 47/1995; ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 336

¹⁹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 3.2010, sp. zn. 6 Tdo 69/2010-II

v úmyslu odvrátit útok pruníkem nože do těla, o čemž svědčí fakt, že nůž nastavil pouze plochou stranou vůči tělu poškozeného. Kdyby poškozený nepokračoval v útoku na obžalovaného a nenatáčel se v důsledku pohybu své ruky vůči jeho tělu při souběžně trvajícím přibližování se k jeho tělu, nemohlo by ke vzniku zranění dojít.

Nejvyšší soud odmítl závěr soudu odvolacího, že použití nože vůči neozbrojenému pachateli, který se napřáhne pěstí, je zcela zjevně nepřiměřený způsob obrany. Při hodnocení situace totiž obžalovaný neměl dostatek času promýšlet způsoby obrany a použil tedy zbraně, kterou měl u sebe a o níž věděl. Nepůsobil navíc vůči tělu poškozeného aktivně, ale až spolupůsobení poškozeného, který se ani vystrčeným nožem nenechal od útoku odradit, došlo k pruníku nože do těla poškozeného. Najisto je tedy postaveno, že k extenzivnímu excesu nedošlo. Vzhledem k okolnostem soud zhodnotil případ také jako nevybočení z hlediska intenzity obrany a vrátil proto věc k dalšímu řízení krajskému soudu za současného zrušení předchozích rozhodnutí.¹⁹⁵ Tento případ dobře ilustruje individuální hodnocení každého případu, kdy nebude z hlediska intenzity obrany rozhodné použití těch kterých prostředků obrany, ale způsob jejich použití.

Pojem „zcela zjevně“ je třeba vykládat zejména tak, že podmínky se posuzují podle toho, jak se jevíly obránci, protože zcela zjevné je to, co je jasné, očividné a nepochybné, a proto by mělo jít o výrazně hrubý nepoměr.¹⁹⁶ Toto subjektivní pojetí by mělo vést k posuzování podmínek především z hlediska představ osoby, která se brání, tedy i se zřetelem k jejímu subjektivnímu stavu, tj. podle toho, jak se jí čin útočníka jevil v daném okamžiku.¹⁹⁷ Svou roli zde může sehrát také např. strach z trestné činnosti projevující se častěji u osob, které se již staly skutečnými oběťmi.¹⁹⁸ U nich bude sice pochopitelná intenzivnější obranná reakce (např. podmíněná pořízením si určitého obranného prostředku), na druhou stranu tento aspekt nelze hodnotit z hlediska způsobu útoku, přestože k němu soud může do jisté míry přihlídnout.

Lze zde zopakovat již výše citované rozhodnutí Nejvyššího soudu, kde provozovatel výkupny sběrných surovin střílel po ujíždějících zlodějích. Soud zde nevezal ve prospěch obviněného skutečnost, že již předtím byla provozovna vícekrát

¹⁹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 3. 2010, sp. zn. 6 Tdo 69/2010-II

¹⁹⁶ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 80; rovněž ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 335

¹⁹⁷ B 3/1983-15, R 41/1980, R 18/1982; ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 335-336

¹⁹⁸ BENES, M., *Strach z trestné činnosti – analýza strategií pro snížení strachu*. Trestní právo, 2001 (č. 11), s. 20

vykradená, protože nešlo (nemuselo jít) o stejné osoby útočící na jeho majetek.¹⁹⁹ Jinak tomu bude u útočnicka, který svůj útok zopakuje. Pak je ve způsobu útoku zahrnuté i předchozí jednání útočnicka.

Podmínkou nutné obrany také není způsobení následku jen z pouhé nedbalosti. Forma zavinění není kritériem nutné obrany. K tomu blíže rozhodnutí Nejvyššího soudu:

„Jednání v nutné obraně ve smyslu § 13 TrZ má obvykle znaky úmyslného trestného činu s tím, že úmysl jednajících osoby (obránce) se vztahuje i k následku, který byl způsoben útočnickovi. Pod podmínkou nutné obrany v žádném případě není způsobení následku jen z nedbalosti. Forma zavinění, jímž je zahrnut následek způsobený obráncem, totiž není kritériem nutné obrany.“²⁰⁰

Nejvyšší soud zde reagoval na rozhodování nižších soudů, které odmítaly posoudit jednání obránce jako nutnou obranu tam, kde se obránce připravil na hrozící útok více osob, protože uvedl svou střelnou zbraň do stavu způsobilého ke střelbě a s ohledem na předchozí konflikt byl srozuměn s použitím střelné zbraně a s možností způsobení smrti. Ani úmyslné usmrcení útočnicka tedy bez dalšího nevyklučuje splnění podmínek nutné obrany. Nesmí však jít o útok vyprovokovaný s cílem vytvořit si podmínky k usmrcení určitých osob.²⁰¹

Poměr obrany a útoku je proto třeba vždy hodnotit se zřetelem ke všem okolnostem případu, jež mohl obránce posoudit, anebo se k němu a k situaci, v níž se nachází, vztahují.²⁰² Nutnou obranu lze co do její intenzity vyloučit pouze tam, kde nepoměr mezi obranou a útokem bude shledán jako zcela zjevný, očividný, mimořádně hrubý. V opačném případě nepůjde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou a podmínky §29 TZ budou zásadně splněny.

3.6 Formy obrany – automatická obranná zařízení

Obránce může použít při obraně jakoukoli vhodnou formu způsobilou odvrátit útok, pokud není zvolená obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Určité

¹⁹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 8. 2010, sp. zn. 7 Tdo 793/2010

²⁰⁰ Soubor TR NS, sešit 6, č. T 698; PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 231-232

²⁰¹ PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 231-232;

²⁰² ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 337

pochybnosti se však objevily v souvislosti s tzv. automatickými obrannými zařízeními. Náš právní řád se o nich výslovně nezmiňuje, přičemž ani judikatura není dosud zcela jednotná. V odborné literatuře je tak posouzení těchto otázek stále do jisté míry sporné.²⁰³

Argumenty proti jejich použití lze shrnout do čtyř bodů:

1. ustanovení o nutné obraně přímo nedopadá na automatická obranná zařízení, jde tu o analogii nutné obrany;
2. použití automatických obranných zařízení není v souladu s podmínkami nutné obrany, která je přípustná teprve, když útok přímo hrozí nebo trvá;
3. zařízení představují nebezpečí také pro toho, kdo vstoupí oprávněně;
4. automat nemůže diferencovat svou funkci podle povahy útoku a meze obrany tedy budou snadno překročeny.²⁰⁴

S těmito argumenty se snaží vypořádat autoři přepracovaného vydání Solnařových Základů trestní odpovědnosti. Ti uvádějí, že analogie ve prospěch je dovolená (k bodu 1), působení zařízení nastává jen v určitý okamžik (k bodu 2) a že zařízení představují různou míru nebezpečí (k bodu 3). Nemožnost diferencovat funkci automatu podle povahy útoku má jít vždy k tíži obránce (k bodu 4), není ovšem důvodem absolutního vyloučení použití automatických obranných zařízení.²⁰⁵

Jedním z prvních rozhodnutí, ve kterém se Nejvyšší soud zabýval tzv. automaty²⁰⁶, byl případ chataře, který před vchodem do rekreačního objektu umístil nástražný výbušný systém, čímž reagoval na opakované vykrádání svého objektu. Při pokusu o vniknutí do chaty se systém aktivoval a tento vetřelec utrpěl výbuchem těžké zranění nohy, jež mu musela být pod kolenem amputována. Soud posoudil instalaci zařízení jako nesplnění podmínek nutné obrany. V rozhodnutí mimo jiné uvedl:

„Použije-li pachatel k ochraně svého majetku nástražný výbušný systém, který se aktivuje automaticky po vniknutí jiné osoby do určitého objektu (např. po otevření

²⁰³ NOVOTNÝ, F., et al., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3, s. 83

²⁰⁴ DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F., *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1998 (č. 1), s. 8 a násl.

²⁰⁵ SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 154

²⁰⁶ Soubor TR NS, sešit 35, č. T 987; PŮRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 234 - 235

dveří) a jehož účinky způsobí újmu na zdraví osoby, která vnikla do objektu, nejsou splněny podmínky nutné obrany podle § 13 TrZ ani krajní nouze podle § 14 TrZ.“²⁰⁷

Na první pohled by se mohlo zdát, že toto rozhodnutí fakticky vylučuje užívání automatických obranných zařízení. Protože by však něco takového ve svém důsledku vedlo až k absurdním závěrům²⁰⁸, trestní kolegium Nejvyššího soudu zaujalo k této problematice stanovisko²⁰⁹, v němž vysvětluje, kdy lze obranná zařízení použít. Mimo jiné se v něm uvádí:

„Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák.“²¹⁰

Jejich použití bude vyloučeno tam, kde nedojde ke splnění podmínek nutné obrany – tedy tehdy, reaguje-li automatické obranné zařízení proti jednání, které nebude útokem, reaguje-li předčasně nebo opožděně, reaguje-li zcela zjevně nepřiměřeně atd. Hrozba těchto vybočení je v praxi velmi reálná a „při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti.“²¹¹ Pravděpodobnost excesu zvyšuje skutečnost, že systémy bývají aktivovány bez součinnosti s obráncem, který není na místě útoku.

Za připomenutí stojí známý případ z Jihoafrické republiky, kde v roce 1998 instalovala majitelka opakovaně vykrádaného obchodu s potravinami samostřílné zařízení v takové výšce, aby pachatelé způsobilo zranění v úrovni nohou. Pachatel krádeží však byl desetiletý chlapec, kterého zařízení zasáhlo do břicha, a ten přes noc vykrvácel a zemřel. Majitelku obchodu odsoudil soud za trestný čin spáchaný z nedbalosti.²¹²

²⁰⁷ Soubor TR NS, sešit 35, č. T 987; PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 234 - 235

²⁰⁸ Jako např. vyloučení hlídacího psa na vlastním pozemku.

²⁰⁹ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. Tpjn 303/2008

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6, s. 154

V německém trestním právu se někdy uplatňuje požadavek subsidiarity v tom směru, že by bylo možné užít obranných mechanismů až tehdy, jestliže nelze útok odvrátit jinými mírnějšími prostředky. Jak však uvádí Nejvyšší soud ve svém stanovisku²¹³, naše trestní právo tento požadavek nezná, a proto argumentace vyloučení nutné obrany tím, že např. obránce nezajistil majetek proti zlodějům „*žádným běžným způsobem, ač takový mohl použít, resp. že obránci nic nebránilo, aby místo, kde se nacházel majetek, vybavil pevnými dveřmi, které by šly řádně uzavřít a uzamknout*“²¹⁴, není z hlediska nutné obrany v ČR přípádná.

Vzhledem k výše uvedenému lze konstatovat, že při instalaci automatických obranných zařízení je třeba být velmi obezřetný. Bezohlednost vůči možnému zloději může vést k závažným zraněním nebo i smrti nevinných osob, které vůbec nejsou útočníky (např. hasiči). Nejde tu tedy pouze o eventuální trestní odpovědnost, ale také nenapravitelné újmy, které připadají v úvahu. Podle § 415 ObčZ je každý „*povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví...*“

Z hlediska trestního práva platí, že automatické obranné zařízení lze užít tam, kde se a) aktivovalo proti přímo hrozícímu či trvajícímú útokú na zájem chráněný trestním zákonem a zároveň b) jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útokú. Jiná omezení TZ nezná.

3.7 Exkurz – mučení a jiné nelidské a kruté zacházení

Nutná obrana má i své další limity. V roce 2002 unesl Magnus Gaefgen (shodou okolností student práv) jedenáctiletého Jakoba von Metzlera, syna manažera jedné bankovní instituce, zavraždil ho a schoval jeho tělo poblíž jezera blízko Frankfurtu. Chlapcově rodině poslal dopis, v němž požadoval jeden milion EUR za propuštění dítěte. Tři dny poté policie Gaefgena zadržela při přebírání výkupného. Při výslechu téhož dne obviněný žádným způsobem nenaznačil, kde se chlapec může nacházet a zda je živý či mrtvý. Následujícího dne frankfurtský policista Wolfgang Daschner, který byl zodpovědný za vyšetřování, vysvětlil Gaefgenovi, že pokud nesdělí informace, kde se chlapec nachází, bude mu pod lékařským dohledem způsobena bolest, na níž „*nikdy*

²¹³ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. Tpjn 303/2008

²¹⁴ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. Tpjn 303/2008

nezapomene“. Toho se Gaefgen zalekl a sdělil policii, kde se chlapcovo tělo nachází.²¹⁵

Při dalším posuzování odhlédněme od skutečnosti, že chlapec byl již v době výslechu po smrti. Otázkou, kterou se tehdy zabývala široká odborná i laická veřejnost, spočívala v tom, zda lze posoudit policistovo jednání v mezích nutné obrany (pomoc v nutné obraně při trvajícím útoku na život, respektive svobodu chlapce), nebo došlo ke spáchání trestného činu mučení a jiného nelidského a krutého zacházení.

Městský soud ve Frankfurtu nad Mohanem zde posoudil zákaz mučení obsažený v EÚLP stanovený v čl. 3 jako absolutně neporušitelný, a to ani institutem nutné obrany. Daschner se svým spolupracovníkem byli sice oba uznáni vinnými, ale vzhledem k mimořádným polehčujícím okolnostem odsouzeni pouze k peněžitému trestu.²¹⁶ Institutem nutné obrany se snaží argumentovat také někteří američtí zastánci mučení teroristů.²¹⁷

Mezinárodní právo tedy dává určitý další limit k užití institutu nutné obrany. Je třeba tu však poznamenat, že za mučení se podle čl. 1 ÚpM má pouze jednání veřejného činitele, jiné osoby jednající z úředního pověření, z jejich podnětu či s jejich výslovným nebo tichým souhlasem.²¹⁸ V uvedeném příkladu by tak nemuselo být mučením, pokud by s výkupným přišel otec chlapce bez pomoci policie, vraha svého syna dopadl a silou získal informaci o tom, kde se jeho dítě nachází.²¹⁹ Případný exces by se posuzoval jako trestný čin vydírání nebo ublížení na zdraví. Důležité však je, že zájmy, které mají být chráněny ze strany orgánů veřejné moci, by v tomto specifickém případě mohla lépe (účinněji) ochránit jiná osoba.

²¹⁵ JESSBERGER, F., *Bad Torture - Good Torture?: What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany*. Journal of International Criminal Justice, 2005 (n. 3), Dostupné z: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/jicjus/bad%20torture.pdf, s. 1061 - 1062

²¹⁶ JESSBERGER, F., *Bad Torture - Good Torture?: What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany*. Journal of International Criminal Justice, 2005 (n. 3), Dostupné z: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/jicjus/bad%20torture.pdf, s. 1061 - 1062

²¹⁷ WAGNER, M., *The justification of torture. Some Remarks on Alan M. Dershowitz's Why Terrorism Works*. German Law Journal, 2003 (n. 5), Dostupné z:

http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol04No05/PDF_vol_04_no_05_515526_legal_culture_wagner.pdf ; DERSHOWITZ, A., *Why Terrorism Works – Understanding the Threat, Responding to the Challenge*. Yale University Press, 2002, p. 271

²¹⁸ Obdobně pak i § 149 odst. 1 TZ: „Kdo mučením nebo jiným nelidským a krutým zacházením v souvislosti s výkonem pravomoci orgánu státní správy, územní samosprávy, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci působí jinému tělesné nebo duševní utrpení, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.“

²¹⁹ Nešlo by však o nutnou obranu v jedné ze scén filmu *Temný rytíř* z roku 2008 režiséra Christophera Nolana, kde vyslýchaná postava unesla dvě osoby, k nimž připojila časovanou nálož a odmítala policistům zodpovědět otázky vztahující se k místu a způsobu nalezení unesených osob. Poté proto policisté ponechali vyslýchaného v místnosti s hlavní postavou (Batmanem), jenž se snažil informace vymoci silou. Byl zde však dán tichý souhlas veřejných činitelů, proto by o jednání v nutné obraně v žádném případě jít nemohlo.

Podobné situace by se proto měly vždy důkladně posoudit. Za úvahu by např. stála případná povinnost subsidiarity. Ostatně tu zvažoval i frankfurtský soud, když shledal, že „byly dostupné i jiné prostředky, jako např. konfrontace podezřelého se sourozencem uneseného chlapce.“²²⁰ Tím by se také v zásadě vyloučily úvahy o ospravedlňování mučení teroristů s výjimkou tzv. „ticking bomb scenario“, kde útok zpravidla alespoň hrozí nebo dokonce trvá.

²²⁰ JESSBERGER, F., *Bad Torture - Good Torture?: What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany*. Journal of International Criminal Justice, 2005 (n. 3), Dostupné z: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/jicjus/bad%20torture.pdf, s. 1061 - 1063

4. Překročení mezí nutné obrany (exces)

4.1 Obecně o překročení mezí nutné obrany

TZ upravuje jednání v nutné obraně a stanoví pro ně určité meze, v nichž se musí obránce pohybovat. Při jejich zachování nepůjde o trestný čin. Nebudou-li však tyto meze dodrženy, trestní odpovědnost nelze vyloučit.²²¹

Nejde zde však pouze o vymezení šíře podmínek nutné obrany, ale také o intenzitu trestního postihu při jejich překročení. „*Obecně by patrně mělo platit, že čím větší prostor dává právo občanům pro realizaci nutné obrany, tím přísnější postih by měl být vyvozován za porušení jejich podmínek.*“²²²

Je třeba uvést, že tam kde není vůbec dán stav nutné obrany, nevzniká ani právo v nutné obraně jednat a v zásadě tak nebude možné posuzovat dané jednání ani jako vybočení z mezí nutné obrany.²²³ O exces z mezí nutné obrany tedy půjde tam, kde se zejména překročí podmínky charakterizující obranné jednání (zcela zjevná nepřiměřenost), nebo dojde k vybočení z doby obranného jednání. Musí zde však být alespoň stav nutné obrany.²²⁴

Teorie i praxe rozlišuje exces intenzivní (co do intenzity obrany) a exces extenzivní (co do doby obrany). Příkladem intenzivního excesu může být případ obránce, který nepředpokládal, že úderem distanční tyčí útočnicka zabije (bude patrně zvažován trestný čin z nedbalosti). O extenzivní exces pak půjde v situaci, kdy obránce pokračuje ve zlém nakládání s útočником ze msty, ačkoli si je vědom, že útok již skončil a ublíží přitom útočnickovi na zdraví (půjde pravděpodobně o trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a TZ).²²⁵

O exces tedy půjde tam, kde podmínky nutné obrany byly ustanoveny § 29 TZ blízké, ale nepodařilo se je splnit ve všech směrech. U intenzivního excesu půjde o nepoměr v intenzitě obranného zákroku nebo u zcela mimořádného nepoměru způsobené škody ke škodě hrozící.²²⁶ Intenzita obrany může být sice zásadně silnější, než intenzita útoku, nesmí být však zcela zjevně, tedy přehnaně silnější, než je třeba k odvrácení útoku. Posuzují se vždy všechny okolnosti daného případu, např. charakter

²²¹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 164

²²² Tamtéž.

²²³ To má význam pro další právní posouzení daného případu.

²²⁴ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 165

²²⁵ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2, s. 162

²²⁶ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 337

použité zbraně, četnost způsobených ran apod.²²⁷ K posouzení situace jako intenzivního vybočení z mezí nutné obrany nebude např. postačovat, že byla použita střelná zbraň proti útoku házením kamenů na obránce.²²⁸ Na druhou stranu z toho v žádném případě nelze usuzovat, že při každém házení kameny proti určité osobě lze použít střelné zbraně. V konkrétním případě došlo k tomuto útoku ze strany dvou osob proti osobě jediné, a to takovou intenzitou, že bylo obránci způsobeno několik zranění na různých částech těla, útok stále trval a nepřestal ani po několika varovných výstřelech.²²⁹

K extenzivnímu excesu dojde zpravidla v případě „obranného“ jednání pokračujícího ještě po skončení útoku. Většinou není považováno za vybočení z mezí nutné obrany obranné jednání, které době bezprostřední hrozby nebo trvání útoku předchází, poněvadž zde nebyla hlavní podmínka, a sice útok jako takový.²³⁰ Na druhou stranu se lze domnívat, že nesprávné vyhodnocení obránce, že útok již bezprostředně hrozí, bychom měli rovněž posuzovat jako vybočení z mezí nutné obrany se všemi právními důsledky. Extenzivním excesem se rozumí vybočení co do času, tj. útok ještě přímo nehrozil nebo již pominul.²³¹

O extenzivní vybočení z mezí nutné obrany tak půjde, jestliže se obránce nejdříve sice brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, „*ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně ve smyslu § 13 tr. zákona.*“²³² K extenzivnímu excesu z mezí nutné obrany sice může dojít, avšak je třeba si také uvědomit, že na konkrétní situaci lze vztáhnout i další okolnosti vylučující protiprávnost. Nabízí se zde např. zadržení osoby přistižené při činu podle § 76 odst. 2 TrŘ.²³³

²²⁷ IV. ÚS 433/02; NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 103

²²⁸ Soubor TR NS, sešit 29, č. T 930; PÚRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu*. Trestněprávní revue, 2007 (č. 8), s. 233

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 338; shodně KUČTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 165 - 166

²³¹ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2, s. 162

²³² NS (Rt) 11 To 1/78; NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4, s. 104

²³³ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 338; KLAPAL, V., *Zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 TrZ a související instituty z pohledu policisty*. Policista, 2006 (č. 7), příloha, s. X

Excesy z mezí nutné obrany se rovněž dělí podle toho, co vede obránce k takovému vybočení. Může se jednat jak o projev msty, důsledek rozrušení na základě útoku, ale i zmatek apod. Při vybočení ze zlosti či pomstychtivosti aj. hovoříme o tzv. excesu jarém (stenickém), při vybočení z leknutí, strachu aj. pak o excesu chabém (astenickém).²³⁴ Toto dělení má význam zejména v právních úpravách, kde astenický exces zpravidla vylučuje trestní odpovědnost.²³⁵ Ale i v samotné praxi bude dělení užitečné, neboť má nepochybný význam např. v tom, o jak silnou polehčující okolnost v daném případě půjde.

4.2 Právní kvalifikace překročení mezí nutné obrany

Jestliže nejsou zcela splněny podmínky nutné obrany, je třeba čin posuzovat podle obecných zásad, a to zejména z hlediska jeho subjektivních znaků. Může jít totiž jak o čin spáchaný z nedbalosti (obránce nepředpokládal, že útočníka zabije, nebo si neuvědomil, že útok již skončil, ač to vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům vědět měl a mohl) nebo o čin úmyslný (např. obránce úmyslně pokračuje ve fyzickém ubližování útočnickovi ze msty i v době, kdy útok již skončil).²³⁶

Kuchta spatřuje při právní kvalifikaci trestného činu u vybočení z mezí nutné obrany problematickou otázku související s nejasností vztahu zavinění jednak k jednotlivým znakům skutkové podstaty, jednak k excesu samotnému a nabízí tři možná řešení:

- 1) rozhodující je zavinění ke způsobenému následku, nikoliv k excesu samotnému – toto řešení vede k závěru, že za stejný úmyslný trestný čin bude stejně potrestán jak ten, kdo úmyslně (např. ze msty) překročil meze nutné obrany, tak ten, kde je překročil z nedbalosti (např. v důsledku omylu);
- 2) rozhodující je zavinění k negativním znakům trestného činu, tj. ke znakům nutné obrany, přičemž zavinění k pozitivním znakům je nerozhodné – obránce by zde musel být potrestán za úmyslný trestný čin, jestliže meze překročil úmyslně, i když následek nastal nedbalostně, zatímco ti, kteří meze překročí nedbalostně, i když následek způsobili úmyslně, budou zvýhodněni;

²³⁴ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné I: Obecná část*. 5. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-261-7, s. 278

²³⁵ Jako např. třetí odstavce NTZ 2004: „Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.“; také úprava v německém trestním zákoně - § 33 stanoví, že pokud překročí obránce hranice nutné obrany ze zmatku, strachu či úleku, nebude potrestán („Überschreitet der Täter die Grenzen der Notwehr aus Verwirrung, furcht oder Schrecken, so wird er nicht bestraft“), viz. SCHÖNKE, A., SCHRÖDER, H., *Strafgesetzbuch – Kommentar*. München: C.H.Beck, 1997, s. 552

²³⁶ ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 338

- 3) rozhodující bude jak subjektivní stránka činu vzhledem k excesu, tak i vzhledem k další okolnostem a znakům skutkové podstaty – toto řešení nečiní problémy tam, kde je zavinění stejného druhu. Sporné budou případy, kde bude na jedné straně zavinění úmyslné, na straně druhé zavinění nedbalostní.²³⁷

Vycházíme-li z učení o tzv. negativních znacích skutkové podstaty, potom se zavinění musí vztahovat nejen na pozitivní, ale i na negativní znaky skutkové podstaty trestného činu. O úmyslný trestný čin půjde proto pouze v těch případech, kdy k překročení mezí nutné obrany dojde úmyslně a rovněž zavinění následku bude úmyslné. Jestliže se překročí meze nutné obrany nezaviněně, tj. ani z nedbalosti, nepřichází v úvahu žádná odpovědnost.²³⁸

V této souvislosti je také třeba zmínit otázku tzv. domnělé (putativní) nutné obrany. Jde o případy, kdy útok není skutečný, avšak obránce o tom neví. Lze uvést situaci, kterou uvádí Novotný, při níž kamarád obviněného zazvonil na jeho domovní dveře a ten když vyšel ven, byl kamarádem z legrace přepaden. Obviněný se však lekl a vystřelil proti domnělému útočníkovi z pistole a prostřelil mu břicho. Trestní stíhání bylo zahájeno, ale později státním zástupcem zastaveno, protože skutek nebyl podle §172 odst. 1 písm. b) TrŘ trestným činem.²³⁹ Tyto případy se posuzují podle zásad o skutkovém omylu, a proto v úvahu přichází maximálně trestní odpovědnost za nedbalostní trestné činy.²⁴⁰

4.3 Právní důsledky překročení mezí nutné obrany

Skutečnost, že došlo ke spáchání trestného činu při překročení mezí nutné obrany, zohledňuje TZ hnedka na několika svých místech. Případná sankce by se totiž v některých případech mohla jevit jako nepřiměřeně přísná. Již sama okolnost, že při obraně zájmů chráněných trestním zákonem, může dojít k excesu, obránce často odrazuje od aktivního jednání, a to zvláště tam, kde nejde o jeho bezprostřední zájmy, ale nabízí se tzv. pomoc v nutné obraně.²⁴¹

²³⁷ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 166 - 168

²³⁸ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 168

²³⁹ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2, s. 162

²⁴⁰ Tamtéž., shodně ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 338; KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 168 -169

²⁴¹ CÍSAŘOVÁ, D., *K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu*. Socialistická zákonnost, 1982 (č. 2), s. 92

V úvahu připadají v zásadě tři typy privilegování jednání při excesu z nutné obrany:

- 1) snížení obecné trestní sazby uplatněním institutů, jakými jsou polehčující okolnosti, mimořádné snížení trestu odnětí svobody (dalších trestů), upuštění od potrestání aj.;
- 2) konstrukce zvláštních privilegovaných skutkových podstat vystihujících specifika excesů z nutné obrany;
- 3) vyloučení trestní odpovědnosti vůbec, zejména byl-li exces vyvolán rozrušením, strachem, úlekem, bezprostředním ohrožením apod., přičemž odpovědnost zde může být vyloučena zcela, nebo pouze pro exces nedbalostní.²⁴²

Náš TZ používá první dva způsoby privilegování pachatele jednajícího při excesu v nutné obraně. § 41 písm. g) TZ uvádí mezi polehčujícími okolnostmi skutečnost, že pachatel „*spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze...*“ Přestože nejde o výslovné uvedení vybočení z mezí nutné obrany, jistě bude mnohdy také vhodné zvážit jako polehčující okolnost písm. a)²⁴³ a b)²⁴⁴ § 41 TZ.

§ 58 odst. 6 TZ pak dovoluje mimořádné snížení trestu odnětí svobody, jestliže pachatel „*spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze (§ 28) nebo nutné obrany (§ 29)...*“ Soud zde není vázán omezením tohoto snížení stanovenou v třetím odstavci, vzhledem k okolnostem tak může být trest snížen jakýmkoli vhodným způsobem. Přestože se upuštění od potrestání výslovně nevztahuje k excesu z nutné obrany, ani ustanovení § 46 a násl. TZ nelze v posuzování těchto případů vyloučit.

Co se týče privilegovaných skutkových podstat vytvořených mimo jiné právě v souvislosti s excesem z nutné obrany, pak musíme zmínit nové skutkové podstaty trestného činu zabití (§ 141 TZ)²⁴⁵ a trestného činu ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a TZ)²⁴⁶. Tyto dvě skutkové podstaty by se měly vztahovat na řadu myslitelných excesů z nutné obrany, přestože zde TZ přímo vybočení nezmiňuje. Jinak

²⁴² KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 169 -170

²⁴³ „...*spáchal trestný čin poprvé a pod vlivem okolností na něm nezávislých, ...*“

²⁴⁴ „...*spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností ...*“

²⁴⁵ § 141 odst. 1 TZ: „*Kdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až deset let.*“

²⁴⁶ § 146a odst. 1 TZ: „*Kdo jinému úmyslně způsobí ublížení na zdraví v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, bude potrestán trestem odnětí svobody až na jeden rok.*“

je tomu např. v ruském trestním zákoníku, který v čl. 105 stanoví: „*Vražda spáchaná při překročení mezi nutné obrany se trestá odnětím svobody až na dvě léta nebo nápravným opatřením až na jeden rok.*“²⁴⁷ A podle čl. 111 ruského trestního zákoníku: „*Těžké nebo méně těžké ublížení na zdraví spáchané při překročení mezi nutné obrany se trestá odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením až na jeden rok.*“²⁴⁸

Domnívám se však, že naše znění lze vztáhnout na více možných případů, než na pouhé vybočení z nutné obrany a přitom v zásadě nevyklučuje aplikaci při jakémkoli vybočení z mezí nutné obrany. Neužije se tak § 140 o trestném činu vraždy, případně §145 o těžkém ublížení na zdraví a § 146 o ublížení na zdraví, ale namísto toho privilegovanější skutkové podstaty. Na druhou stranu bude nezbytné užít i dalších institutů z obecné části TZ, které jsme uvedli výše, poněvadž jinak by v řadě situací mohlo být trestání nepřiměřeně přísné. Markantní je to zejména u trestného činu zabití podle § 141, kde je rozptyl trestu odnětí svobody od třech do deseti let. Pokud dojde k úmyslnému usmrcení útočníka při vybočení z nutné obrany, v úvahu bude možné vzít kromě privilegované skutkové podstaty také zmiňovanou polehčující okolnost podle §41 písm. g) TZ, ale především pak mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici podle § 58 odst. 6 TZ.

Vyloučení trestní odpovědnosti při astenickém excesu (tedy ze strachu, úleku apod.) u nás momentálně není upraveno TZ, přestože jsme v minulosti byli svědky četných snah o začlenění tohoto institutu k ustanovení o nutné obraně. Ještě před TZ 2004 proběhl roku 1997 v parlamentu pokus o novelizaci § 13 přidáním druhého odstavce, který by zněl: „*Čin jinak trestný, jímž někdo překročil meze nutné obrany v omluvitelném rozrušení nebo úleku, které byly způsobeny útokem, není trestným činem.*“²⁴⁹ Tato iniciativa byla však zamítnuta, což se následně opakovalo i v dalších návrzích trestních zákoníků.

Proti vyloučení trestní odpovědnosti některých excesů z nutné obrany se postavil Dolenský²⁵⁰, který tvrdí, že meze nutné obrany jsou v současném znění dosti široké, a to jednak díky vypuštění požadavku proporcionality, kterého se v praxi postupně dosáhlo a zároveň rozšířením tolerance beztrestné obrany nahrazením výrazu „zřejmě“ termínem

²⁴⁷ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 24

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 173

²⁵⁰ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 24 - 25

„zcela zjevně“ po novelizaci TZ 1961 provedené zákonem č. 290/1993 Sb. Není tak podle jeho názoru třeba při takto širokých mezích nutné obrany vyloučit trestní odpovědnost tam, kde došlo k excesu ze zmatku, strachu či úleku.²⁵¹ S tímto názorem souhlasí rovněž i Kuchta.²⁵²

Na druhou stranu je třeba poznamenat, že tento institut, který dnes známe v právu německém, rakouském a švýcarském, má historické kořeny rovněž na našem území. TZ 1852 ho znal až do roku 1950, kdy byl nahrazen TZ 1950. Tehdy se právní úprava institutu nutné obrany v českém právním řádu odtrhla od dosavadního vývoje a šla zcela jinou cestou. Např. StGB-R vychází z původního znění TZ 1852 z větší části dodnes. Institut nutné obrany patří mezi nejpropracovanější právě v německy mluvících zemích.

Nelze však také odhlédnout od vývoje institutu v posledních padesáti letech, což dokazují i opakované bezúspěšné návrhy na novelizaci v tomto smyslu. Naše právní úprava se zkrátka dala jinou cestou a vracet se zpět není podle všeho možné. Další rozšíření mezí nutné obrany vyloučením trestní odpovědnosti u astenických excesů můžeme do budoucna považovat za vhodné, nicméně v tuto chvíli stále spíše neprůchozí. České trestní právo si tak musí momentálně při vybočení z mezí nutné obrany vystačit se snižováním trestní sazby pomocí institutů obecné části TZ a s některými privilegujícími skutkovými podstatami jeho zvláštní části.

²⁵¹ DOLENSKÝ, A. *Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi*. Bulletin advokacie, 1994 (č. 1), s. 24 - 25

²⁵² KUČHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 174- 175

5. Srovnání institutu nutné obrany s vybranými zahraničními úpravami

5.1 Právní úprava v Italské republice

Okolnosti vylučující protiprávnost a dokazující nevinu²⁵³ upravuje italský právní řád v čl. 50 (svolení poškozeného), čl. 51 (výkon práva nebo plnění povinnosti), čl. 52 (nutná obrana), čl. 53 (oprávněné použití zbraně) a čl. 54 (krajní nouze) CP. Následující čl. 55²⁵⁴ CP se zabývá excesem zaviněným z nedbalosti a vztahuje se tedy rovněž k okolnostem vylučujícím protiprávnost (k článkům 51 až 54 CP).

Čl. 52 CP zní:

„Není trestný ten, kdo se dopustí činu donucen k němu bráněním vlastního či cizího práva proti aktuálnímu nebezpečí z bezprávného útoku za předpokladu, že obrana byla přiměřená (proporční) útoku.

V případech uvedených v čl. 614 odst. 1 a 2 se má zato, že je dána proporcionalita uváděná v prvním odstavci tohoto článku, jestliže někdo oprávněně pobývající na některém z míst uvedených²⁵⁵ použije legálně drženou zbraň nebo jiný vhodný prostředek v úmyslu bránit:

- a) vlastní nebo cizí fyzickou integritu;*
- b) vlastní či cizí majetek, jestliže nedojde k upuštění od takového jednání a je zde nebezpečí napadení.*

Druhý odstavec tohoto článku se aplikuje také v případě, že se útok přihodí uvnitř jakéhokoli jiného místa, jestliže je v něm vykonávána obchodní činnost, ať již živnostenská či podnikatelská.²⁵⁶

Italská úprava nutné obrany doznala značných změn v roce 2006, kdy zákonodárce přidal k prvnímu odstavci také odstavec druhý a třetí.²⁵⁷ Reagoval v něm zejména na četnou trestnou činnost odehrávající se v místech, na které se vztahuje ochrana domu a obydlí a rovněž v obchodech a vůbec na místech, kde probíhá obchodní

²⁵³ Tzv. „cause di giustificazione o scriminanti“ – SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 3

²⁵⁴ Čl. 55 CP stanoví, že „pokud v případech, které uvádí články 51, 52, 53 a 54, dojde k nedbalostnímu vybočení z mezí stanovených zákonem nebo nařízením vlády, aplikují se ustanovení týkající se nedbalostních trestných činů, jestliže s takovým činem počítá zákon jako s některým trestným činem z nedbalosti.“

²⁵⁵ Myšleno je uvedených v čl. 614 odst. 1 a 2, které se týká trestného činu porušení domovní svobody.

²⁵⁶ čl. 52 CP

²⁵⁷ L. 13 febbraio 2006, n. 59

činnost. Samotná úprava prvního odstavce se jevila jako nedostatečná. Meze nutné obrany jsou v Itálii oproti české právní úpravě výrazně užší. Není např. přípustné usmrtit útočnicka při pouhé obraně majetku, což vyplývá z principu proporcionality.²⁵⁸

Základním předpokladem pro užití nutné obrany v italském právním řádu je tzv. bezprávný (protiprávní) útok („*l'aggressione ingiusta*“). Oproti předchozímu trestnímu zákoníku²⁵⁹ z roku 1889 se již nežádá násilí („*violenza*“), které bylo užší nežli dnešní pojem „bezprávného útoku“. Ten předpokládá lidské chování, což je zásadní rozdíl oproti krajní nouzi. Útok však může být způsoben rovněž zvířaty nebo věcmi, pokud jsou použity jako zbraň ze strany útočnicka. Připouští se obrana jak proti útokům komisivním, tak omisivním.²⁶⁰ Existují názory, které mají za „bezprávný“ pouze takový útok, který směřuje proti hodnotám tvořícím základ italského právního řádu. Zastánci tohoto pojetí jsou však spíše v menšině.²⁶¹

Dalším nezbytným prvkem je přítomnost „aktuálního nebezpečí“ („*il pericolo attuale*“) vyplývajícího z bezprávného útoku. Podle italské právní doktríny jde o nebezpečí, jestliže lze ze zkušenosti dovodit, že je nepochybné nebo alespoň značně pravděpodobné, že dojde k určitému protiprávnímu jednání. Rozlišují se zde přítomnosti vylučující protiprávnost skutečné a domnělé (putativní). Proti putativní nutné obraně italské trestní právo nutnou obranu nepřipouští. „Aktuálnost“ nebezpečí pak rozumíme nebezpečí, které je přítomné jako protiklad nebezpečí budoucího nebo takového, které již pominulo. Škoda tak má buďto každou chvíli nastat, anebo již dokonce nastává. Panuje shoda v tom, že nepostačuje pouze výhrůžka útokem, aby bylo možné jednat v nutné obraně. Za aktuální nebezpečí se má také jednání, které bezprostředně směřuje k pokusu trestného činu. Na druhou stranu ne všichni se ztotožňují s chápáním pokusu a aktuálnosti nebezpečí jako něčeho, co se zcela překrývá, přestože může jít o určité pomocné vodítko při časovém určení útoku.²⁶²

Jestliže útočnick odnáší ukradené věci, je možné jednání v nutné obraně, jestliže obrana bude následovat okamžitě, bezprostředně poté, co si zloděj věci присvojí. Přitom zde bude zpravidla připadat v úvahu také možnost tzv. občanského zadržení („*facoltà di arresto da parte dei privati*“), které upravuje CPP v čl. 383. V čl. 382 stanoví CPP, co

²⁵⁸ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 6

²⁵⁹ Tzv. Zanardelliův trestní zákoník (podle tehdejšího ministra spravedlnosti)

²⁶⁰ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 7 - 8

²⁶¹ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 10

²⁶² SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 13-17

se rozumí tzv. zjevným stavem („*stato di flagranza*“), na který institut zadržení odkazuje. Nepřipadá samozřejmě v úvahu použití jakýkoli z těchto institutů v případě, kdy by obránce vyhledal zloděje později. Zde platí obecný zákaz svépomocného jednání a obránce se tedy bude muset obrátit na příslušné orgány veřejné moci.²⁶³

Nepřipouští se nutná obrana v případech, kdy nebezpečí z bezprávného útoku bylo dobrovolně vyvoláno ze strany obránce, jako např. u rvačky, provokací k útoku apod.²⁶⁴ Bránit lze v nutné obraně jak právo vlastní, tak i někoho jiného, a to nejen pouze subjektivní právo v užším slova smyslu, ale jakýkoli soukromý zájem, který se právní řád zavazuje chránit. Připouští se tedy pomoc v nutné obraně.²⁶⁵

Z chráněných zájmů lze např. uvést právo na život, fyzickou integritu, osobní svobodu, sexuální svobodu, domovní svobodu, soukromí, čest či dobrou pověst. Připouští se také nutná obrana v případech útoku na práva ze smluvních vztahů. Má se tím zejména na mysli situace, kdy se např. pokusí z restaurace odejít host bez placení apod. Bude však záležet na tom, zda nemůže obránce identifikovat útočníka jiným způsobem nežli tím, že ho zadrží. Vyloučena je ochrana kolektivních zájmů, jakými jsou právo na životní prostředí, ústavní zřízení aj.²⁶⁶

K činu jinak trestnému musí být obránce „*donucen*“ („*la necessitá di difendere*“), čímž CP vyjadřuje princip subsidiarity, což je vedle proporcionality jeden z podstatných rozdílů oproti české právní úpravě. „*Donucen*“ k obrannému jednání v mezích čl. 52 CP bude obránce tehdy, jestliže:

- 1) jednání bude schopné zcela nebo z části zneškodnit nebezpečí vycházející z útoku;
- 2) nebezpečí nelze odstranit jiným zákonným způsobem; a zároveň
- 3) nelze nebezpečí odstranit ani jednáním, které by bylo méně společensky závadné.²⁶⁷

Obránce je povinen využít jiné obranné možnosti pouze tehdy, nehrozí-li mu z nich případné další nebezpečí. Hodnoceny jsou všechny okolnosti daného případu. Tam, kde bude možné utéci, musí obránce této možnosti využít, protože „*una fuga o*

²⁶³ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 18 - 19

²⁶⁴ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 21

²⁶⁵ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 23 - 26

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 27

*una ritirata che non fosse vergognosa o vile (turpis fuga).*²⁶⁸ Obránce však není povinen utéct, hrozí-li mu např. nebezpečí infarktu, potratu apod.²⁶⁹

Italské pojetí nutné obrany vyžaduje rovněž proporcionalitu mezi útokem a obranou, která v sobě obsahuje jednak přiměřenost co do způsobu zvolených prostředků, jednak co do hrozící a způsobené škody. Při kritice této koncepce, která neumožňuje zabít při ochraně majetku, se její zastánci odvolávají na čl. 2 EÚLP.²⁷⁰ V české právní úpravě se objevují zpravidla názory, že se toto ustanovení na nutnou obranu nevztahuje, poněvadž jde o mezinárodní smlouvu upravující práva člověka vůči státu, nikoliv mezi lidmi navzájem.²⁷¹

Proporcionalita obrany a útoku není zachována dokonce ani tam, kde obránce zabije útočníka, který se omezuje pouze na rány pěstí s úmyslem způsobit ublížení na zdraví.²⁷² Je však možné bránit majetek ublížením na zdraví při zachování zásady subsidiarity.²⁷³ Přípustné bude také usmrcení útočníka v případě pokusu o znásilnění nebo při zbavení osobní svobody, přestože nehrozí nebezpečí ztráty života.²⁷⁴

K disproportionality obrany a útoku se vyjádřil Městský soud v Monze: „*Není dodržen požadavek proporcionality v případě, že útok byl veden beze zbraně, a to pouze slovními urážkami společně s útoky na tělo – údery pěstí – a reakcí obránce na to bylo zasazení bodné rány do srdce.*“²⁷⁵

Co bude českému právnímu vědomí zcela cizí, je důkazní břemeno k okolnostem vylučujícím protiprávnost a dokazujícím nevinu. Platí, že ten kdo se takových okolností dovolává, musí je rovněž dokázat.²⁷⁶ Použití institutu nutné obrany má být zcela výjimečné, a to v takových případech, kdy jsou nepochybně prokázány její podmínky a meze a kdy unese důkazní břemeno ten, kdo se na tento institut odvolává.²⁷⁷ Soud později tuto povinnost neoznačuje přímo jako důkazní břemeno obviněného

²⁶⁸ „*Útěk či ústup není ničím hanebným či zbabělým (turpis fuga – v lat. hanebný útěk);* SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 29 - 30

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 32 - 33

²⁷¹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 67; Kuchta zde však nevylučuje ani možný rozpor s touto mezinárodní smlouvou.

²⁷² PETRUCCI, R., e coll., *Compendio di diritto penale – Parte generale e speciale*. Napoli: ESSELIBRI, S. p. A., 2010, s. 99

²⁷³ Cassazione penale, sez. V, 14 marzo 2003, n. 20727

²⁷⁴ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 34

²⁷⁵ Corte assise Monza, 12 aprile 2002

²⁷⁶ ALIBRANDI, L., *Codice penale – I codici commentati con la giurisprudenza 2011*. Piacenza: Casa Editrice La Tribuna – CELT, 2011, ISBN: 978-88-6132-625-5, s. 224

²⁷⁷ Cass. pen., sez. I., 18 luglio 1981, n. 7151 (ud. 6 aprile 1981), Mariani

dovolávajícího se aplikace nutné obrany, ale povinnost označit prvky, na nichž staví takovou svou žádost.²⁷⁸

Do jisté míry širší meze nutné obrany, než jsme uvedli výše, jsou v případech, které uvádí druhý a třetí odstavec čl. 52 CP. Zákon zde stanoví za určitých okolností právní domněnku proporcionality mezi obranou a útokem. Domněnka přitom nemůže být vyvrácena ze strany obžaloby.

Podmínkami tedy jsou:

- 1) porušení domovní svobody podle čl. 614 CP, nebo jiných objektů určených k obchodní činnosti;
- 2) obránce musí být na daném místě oprávněně;
- 3) obránce užije legálně držené zbraně nebo jiného vhodného prostředku užitého k obraně;
- 4) cílem obrany je ochrana vlastní či cizí tělesné integrity nebo vlastního či cizího majetku za předpokladu, že a) útočník neustal v útoku a b) nebezpečí útoku trvá.²⁷⁹

Nelze tak použít tuto právní domněnku např. tam, kde došlo pouze k pokusu o porušení domovní svobody, obránce použil nelegálně drženou zbraň aj. Soudce nemůže při aplikaci domněnky hodnotit proporcionalitu mezi jednotlivými hodnotami, nikoliv však způsob útoku a obrany jako takový a tedy vyloučit případy extrémních nepoměrů.²⁸⁰

Na italské právní úpravě lze dobře ilustrovat, jak odlišná pojetí nutné obrany existují v jiných zemích. Ať je to již požadavek subsidiarity, proporcionality, unesení důkazního břemene či koncepce právních domněnek aplikovatelných za určitých okolností, kontrastuje italské pojetí nutné obrany s naší úpravou zcela markantním způsobem.

5.2 Právní úprava ve Spolkové republice Německo a Rakouské republice

Na rozdíl od italské koncepce nutné obrany je nám úprava v německy mluvících zemích mnohem bližší. Protože jsme se však o rakouském a německém pojetí institutu

²⁷⁸ Cass. pen., sez. I., 11 agosto 1986, n. 8090 (ud. 26 maggio 1986), Manfrida

²⁷⁹ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 38 - 39

²⁸⁰ SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X, s. 41 - 44

nutné obrany zmínili mnohokrát v předchozím textu, shrneme zde pouze to nejpodstatnější.

Ve Spolkové republice Německo se nazývají okolnosti vylučující protiprávnost (v doslovném překladu „ospravedlňující důvody“) „*Rechtfertigungsgründe*“. V německém právu existuje řada takových okolností (důvodů), které mohou být aplikovány současně na jeden případ (výjimku tvoří zásada speciality).²⁸¹ Nutnou obranu („*Notwehr*“) upravuje § 32 a 33 StGB, jež stanoví:

„§ 32 Kdo spáchá čin v nutné obraně, nejedná protiprávně.

Nutná obrana je obrana, která je nezbytná k odvrácení přítomného protiprávního útoku od sebe nebo od jiné osoby.

§ 33 Překročí-li obránce meze nutné obrany ze zmatku, strachu či úleku, nebude potrestán.“

Nutná obrana si tedy žádá přítomný protiprávní útok, obranu nezbytnou k jeho odvrácení a navíc také vůli obránce se útoku bránit. Definice útoku jsou v SRN a u nás prakticky totožné. Útok je přítomný, pokud alespoň bezprostředně hrozí, již začal nebo ještě trvá.²⁸² Existuje-li více prostředků obrany, má obránce volit takový, který způsobí co nejmenší škodu. Neznamená to však porovnávání proporcionality mezi škodou hrozící a škodou vzniklou.²⁸³

V některých případech se musí obránce útoku nejdříve vyhnout a až posléze, jestliže se mu to nepodaří, může přistoupit k obraně. Jedná se zejména o tzv. bagatelní útoky, tedy jakési formy společenského obtěžování, které nejsou trestným činem. Dále pak jde o případy, kdy je útok veden velmi mírným prostředkem a nedochází k podstatnějšímu ohrožení zájmů obránce (např. chlapi na třešních). Jde také o útoky trestně neodpovědných osob (stížených duševní poruchou, dětí aj.). Poslední skupina počítá s útoky osob v blízkém příbuzenském vztahu (útoky v manželství, mezi rodiči a dětmi).²⁸⁴ Kromě těchto omezení je hlavním rozdílem oproti české právní úpravě vyloučení trestnosti u astenického excesu. Jinak se institut nutné obrany v SRN a u nás příliš neliší.

²⁸¹ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5, s. 34 -36

²⁸² HAUF, J., *Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Berlin: Luchterhand Verlag Gmbh, 1996, s. 40

²⁸³ HAUF, J., *Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Berlin: Luchterhand Verlag Gmbh, 1996, s. 43

²⁸⁴ Tamtéž.

V Rakouské republice se zmiňuje nutná obrana hned v § 3 StGB – R jako jediná výslovně upravená okolnost vylučující protiprávnost²⁸⁵, a to tímto způsobem:

„Nejedná protiprávně, kdo jedná v obraně nezbytné k odvrácení současného či bezprostředně hrozícího protiprávního útoku na život, zdraví, osobní nedotknutelnost, svobodu či majetek. Jednání v obraně však není ospravedlnitelné, pokud je zřejmé, že napadenému hrozí nepodstatná újma a obrana je nepřiměřená, především z hlediska výše poškození útočnicka v obranném jednání.

Kdo překročí meze nutné obrany ze zmatku, strachu či úleku, není trestný, pokud překročení nespočívá v zavinění z nedbalosti.“

Ke splnění všech podmínek nutné obrany je opět zapotřebí, aby zde byl stav nutné obrany, obranné jednání přiměřené útoku a vůle se bránit. Nepochybně zajímavé je omezení chráněných zájmů, které známe již z TZ 1852. Podle rakouského práva tedy nejedná v nutné obraně ten, kdo např. brání svou čest apod.²⁸⁶ Stejně jako v německé úpravě se má volit takový prostředek, který je schopný odvrátit útok a zároveň z prostředků, které se v dané situaci nabízejí, způsobí nejmenší škodu. Pro správné určení daného obranného prostředku má být určující druh a intenzita útoku, nebezpečnost a agresivita útočnicka, stejně jako množství prostředků, jež má obránce k odvrácení útoku k dispozici.²⁸⁷

Vůle se bránit jako subjektivní prvek nutné obrany se v rakouském trestním právu prosadila teprve počátkem 70. let minulého století. Jde o situaci, kdy si je napadený vědom, že nastal stav nutné obrany. Soudy však často volí extenzivní výklad ve prospěch napadeného.²⁸⁸

Rakouské právo zná rovněž situace, kdy má napadený povinnost se útoku nejprve vyhnout a až posléze, není-li to možné, se útoku bránit. Jde o útoky trestně neodpovědných osob, vyprovokovaný útok a situace, do nichž se dostal obránce v důsledku svého protiprávního jednání. Obecná povinnost vyhnout se útoku však stanovena není.²⁸⁹

Vedle vyloučení trestní odpovědnosti u astenického excesu, kterou zná i německé trestní právo, je nejpodstatnějším rozdílem oproti naší právní úpravě omezení

²⁸⁵ Teorie ani praxe se samozřejmě neomezuje pouze na nutnou obranu.

²⁸⁶ KIENAPFEL, D. *Grundriss des österreichischen Strafrechts*. Wien: Manz, 1994, s. 42

²⁸⁷ KIENAPFEL, D. *Grundriss des österreichischen Strafrechts*. Wien: Manz, 1994, s. 44

²⁸⁸ KIENAPFEL, D. *Grundriss des österreichischen Strafrechts*. Wien: Manz, 1994, s. 32

²⁸⁹ TRIFFTERER, O., *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Wien: Springer Verlag, 1994, s. 287

zájmů, které lze chránit v nutné obraně, což v praxi znamená zásadní zúžení možností využití tohoto institutu.

6. Závěr

Trestněprávní institut nutné obrany je natolik širokým fenoménem, že ho lze jen stěží pojmut vyčerpávajícím způsobem v rozsahu diplomové práce. Jeho časté využívání v praxi nabízí nepřehledné množství případů, s nimiž lze pracovat. Populárnost tématu pak opakovaně přivádí nejrůznější autory k tomu, aby se k dané problematice vyjadřovali. Rozdílnost podmínek nutné obrany v cizích právních řádech mnohdy mate samotné občany, jejichž právní vědomí bývá deformované jednak reálnými případy špatně interpretovanými ze strany médií, jednak případy zprostředkovanými v dílech knižní či filmové produkce.

Znalost limitů nutné obrany je nezbytná nejen pro každého právníka, nýbrž i pro kohokoli jiného, který bude chtít dodržet meze tohoto právního institutu a zároveň jej využít v plné jeho šíři. Vzhledem k potřebě reagovat na útok zpravidla okamžitě, nemohou se stávat tragikomické situace podobné té, kdy jistá žena ze státu Oklahoma volala na tísňovou linku s tím, zda může vystřelit po dvou násilnících dobývajících se do jejího domu.²⁹⁰ Nejde pouze o skutečnost, že je třeba reagovat prakticky vždy bezodkladně, ale také o to, že žádný operátor nemůže autorizovat jednání v nutné obraně. Každý kdo se chystá bránit, by proto měl mít alespoň hrubou představu o tomto institutu.

Nemůžeme po laicích pochopitelně požadovat hlubší právní znalosti. I z tohoto důvodu je u nás zákonodárce co do mezí nutné obrany poměrně benevolentní. Určité znalosti jsou však vždy nezbytné. V krátkosti lze proto shrnout, že jedná v nutné obraně ten, který svým obranným jednáním odvrací útok na zájem (zájmy), jež se zavazuje chránit trestní zákon (tedy v zásadě nejrůznější zájmy chráněné českým právním řádem – život, zdraví, majetek atd.). Útok musí přitom bezprostředně hrozit nebo trvat, což klade na obránce požadavek uvědomit si, zda tu určitá hrozba skutečně je či zda již nepominula. Tento předpoklad sice soud posoudí v zásadě subjektivně, ve prospěch obránce. Pokud však bude ze všech okolností zřejmé, že již nešlo o obranu, ale další rány byly zasazeny např. z čiré pomstychtivosti, trestní odpovědnost lze jen těžko vyloučit. Útok trvá, odnáší-li zloděj či lupič z místa činu ukradené věci, nikoliv však prchá-li, přičemž nic nezískal.

²⁹⁰ POLOCHOVÁ, I., *Smím střílet lupiče? ptala se Američanka operátorky a pak stiskla spoušť*. Www.idnes.cz [online]. 2012[cit. 2012-03-04]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/smim-strelit-lupice-ptala-se-americka-operatorky-a-pak-stiskla-spoust-1og-zahranicni.aspx?c=A120105_104507_zahranicni_ipl

Útok musí být protiprávní. Není proto přípustná nutná obrana proti jednání, které je právem dovolené (např. majitel auta souhlasí s jeho demolicí, je proto dáno svolení poškozeného a nikdo v tomto „útku“ nemůže bránit). Obrana zároveň nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Zákon tedy nevyžaduje přiměřenost k útoku, ale připouští i jistá vybočení. Pokud dojde však k takovému vybočení, které je již zcela zjevně nepřiměřené, dochází k tzv. intenzivnímu excesu, který již je trestný, ačkoli soud bude přihlížet k některým institutům jak v obecné, tak zvláštní části TZ, a to ve prospěch obránce jednajícího v excesu. Obdobně se bude postupovat, nereaguje-li obránce na útok, který bezprostředně hrozí nebo trvá (extenzivní exces).

Nutnou obranu je možné použít také proti dětem, osobám nepřičetným či osobám jednajícím ve skutkovém omylu, přestože tato otázka nebyla v minulosti zcela jednoznačná. Rovněž je nutná obrana přípustná proti útokům úředních osob, ovšem pouze tam, kde je skutečně dána protiprávnost takového jednání. V určitých případech lze rovněž připustit nutnou obranu proti útokům právnických osob. Tyto závěry mohou však v praxi činit jisté obtíže.

Jako určitou formu nutné obrany nelze vyloučit použití automatických obranných zařízení. Jejich provozovatel však musí být velmi obezřetný, aby se vyhnul případné odpovědnosti zpravidla za nedbalostní trestné činy.

Českou právní úpravu nutné obrany lze považovat za zdařilou a reflektující náročnost situací, do nichž se obránce zpravidla dostává. De lege ferenda lze zejména doporučit upřesnění termínu „způsob útoku“, který přes bohatou odbornou diskusi nebyl dosud v zákoně vymezen a musíme se tak spoléhat na jeho interpretaci ze strany soudů a trestněprávní nauky.

Rovněž považuji za vhodné opětovně zvážit beztrestnost útočnicka jednajícího v astenickém excesu. TZ také žádným způsobem neřeší případy vyprovokovaných útoků. V této souvislosti si dovoluji navrhnout začlenit v § 22 TZ třetí odstavec např. v tomto znění: *„Přiměl-li obránce útočnicka k útoku v úmyslu spáchat čin jinak trestný, odpovídá podle ustanovení tohoto zákona bez ohledu na ustanovení § 29 o nutné obraně.“*

Stručnost zákonného vymezení nutné obrany může působit jisté obtíže jak při následné aplikaci, tak při samotném obranném jednání. Upřesnění některých termínů, s nimiž TZ pracuje, by byl v praxi rozhodně užitečný, přestože jsou zároveň

pochoptelné obavy z určité kazuistiky takového řešení. Českou úpravu lze asi nejlépe vystihnout slovy L. Vávry, který se před časem vyjádřil, že: „*Úprava nutné obrany je v podstatě vyhovující. Asi ne ideální, ale taková být ani nemůže.*“²⁹¹

²⁹¹ HAVLÍČEK, BRAIN TEAM, *Arbitráž a nutná obrana pod dohledem svatého Iva*. Soudce, 2005 (č. 7), s. 14

Cizojazyčné resumé

This thesis is divided into six chapters which provide a fundamental abstract from existing knowledge regarding the institute of necessary defence in Czech criminal law.

In The Preview to the History of Private Defence the author first examined more philosophical conceptions of necessary defence - the genesis of the institute in the archaic law and then explained the history of necessary defence in the Czech law from the Criminal Code from 1852 till present. The author hereby presents historical starting points necessary to understand a contemporary approach to the institute in the Czech criminal law.

The following chapter is the fundamental part of the thesis. It closely analyses particular bounds and conditions of necessary defence which are often used in existing practice, but encounter much discourse among law practitioners. Thusly, it is difficult to choose only one school of thought on this particular law as each part has its debatable areas which constitute especially imminent or present aggression to the interest protected by the Criminal Code. Aggression must be illegal hence the defender cannot be defended by conduct which is in equity (e. g. legal eviction). A defence evidently driven by aggression is prohibited.

The third part called Exces from Bounds of Private Defence continues from the previous chapter. It more closely examines the limits of necessary defence often encountered in praxis. In certain situations some attributes of necessary defence are present, however are not constituted by it – in those cases they are legally relevant according to the Criminal Code, and it is very important to determine if the criminal liability of the defender acting in excess cannot be dismissed with similar reasons such as no use of excessive power.

The last chapter before the epilogue, briefly covers the necessary defence in selected foreign Criminal Codes. It is especially focused on the comparison with the Italian conception of necessary defence which was recently amended and therefore clearly illustrates the differences between the Czech and Italian views of the institute. The institutes of necessary defence in Austrian and German legal systems are more similar to the Czech idea, and still inspire many Czech criminal lawyers in consideration of amendments of the necessary defence.

Regarding the methodology of the thesis, much was drawn from the literature from scientific Czech magazines, current jurisprudence as well as selected monographies written on the topic of the thesis. University texts and commentaries cannot be omitted especially when introducing this topic. The approach to each given topic or problem would not carry any practical importance without certain parallels and interconnections with the viewpoints of criminology. For example, the phenomenon of fear of committing a criminal act can - in a very crucial way - factor in the decision - making process of the defender, as well as the fear from penalization in case of going over the established limits of necessary defence.

Necessary defence is part of one of the oldest criminal institutes. We can therefore follow its development and progression from the beginning of the society and extract invaluable information about the development of the law itself. Even given its long history, the institute of necessary defence remains an extremely up-to-date topic, without which no contemporary criminal code can exist.

Seznam použité literatury a pramenů

Odborné publikace

ALIBRANDI, L., *Codice penale – I codici commentati con la giurisprudenza 2011*. Piacenza: Casa Editrice La Tribuna – CELT, 2011, ISBN: 978-88-6132-625-5

BARBERA, A., et al. *Le basi filosofiche del costituzionalismo*. 11. vyd. Lecce: Gius. Laterza & Figli Spa, 2011, ISBN 978-88-420-5398-9

BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V., et al. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7

CONFORTI, B. *Diritto internazionale*. 8. vyd. Napoli: Editoriale Scientifica s.r.l., 2010, ISBN 978-88-6342-173-6

ČIČ, M., a kol., *Praktické příklady z trestného práva hmotného*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1982

HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 1998, ISBN 80-7179-056-7

HAUF, J., *Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Berlin: Luchterhand Verlag GmbH, 1996

HENDRYCH, D., *Správní právo: Obecná část*. Praha: C.H.Beck, 2006, ISBN: 80-7179-442-2

JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vyd. Praha: Leges, 2009, ISBN: 978-80-87212-24-0

JELÍNEK, J., a kol., *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 1. vyd., Praha: Leges, 2009

KIENAPFEL, D. *Grundriss des österreichischen Strafrechts*. Wien: Manz, 1994

KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995

KOLEKTIV spolupracovníků kateder trestního práva právnických fakult Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity Komenského v Bratislavě. *Československé trestní právo, Svazek I: Obecná část*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1957

KUCHTA, J. *Nutná obrana*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1999, ISBN 80-210-2198-5

MATYS, K., a kol., *Trestný zákon – Komentár, I. část'*. Bratislava: Obzor, 1978

NOVOTNÝ, F. a kol., *Praktikum trestního práva hmotného*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-252-3

NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J. a kol., *Trestní právo hmotné*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN: 978-80-7380-291-2

NOVOTNÝ, F., a kol., *Trestní zákoník 2010*. Praha: EUROUNION Praha, s.r.o., 2010, ISBN: 978-80-7317-084-4

NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol., *Trestní právo hmotné 1: Obecná část*. 5. vyd. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-261-7

PETRUCCI, R., e coll., *Compendio di diritto penale – Parte generale e speciale*. Napoli: ESSELIBRI, S. p. A., 2010

SARNO, F., SARNO, M., *L'evoluzione della legittima difesa*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, S. p. A., 2008, ISBN: 88-14-13684-X

SCHÖNKE, A., SCHRÖDER, H., *Strafgesetzbuch – Kommentar*. München: C.H.Beck, 1997

SOLNAŘ, V., *Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd., Praha: Academia, 1972

SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*. podstatně přepracované a doplněné vyd., Praha: Orac, 2003/2004, ISBN: 80-86199-74-6

SUCHÝ, O. *Trestní zákon Spolkové republiky Německo*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996

ŠÁMAL, P., a kol., *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2009

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S., *Trestní zákon: Komentář. I. díl*. 6. vyd., Praha: C.H.Beck, 2004, ISBN: 80-7179-896-7

TRIFFTERER, O., *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Wien: Springer Verlag, 1994

VESELÝ, F. X. *Všeobecný slovník právní : příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí Koruny české*. Díl čtvrtý, Rabat – Švagrovství. Praha : Nákladem vlastním, 1899

Odborné články

BENES, M., *Strach z trestné činnosti – analýza strategií pro snížení strachu*. Trestní právo, 2001 (č. 11)

BURDA, E., *Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana*. Trestněprávní revue, 2010 (č. 2)

CÍSAŘOVÁ, D., *K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezi nutné obrany pro československou právní úpravu*. Socialistická zákonnost, 1982 (č. 2)

ČERNÝ, P., *Nutná obrana v současném pojetí*. Státní zastupitelství, 2008 (č. 07-08)

DERSHOWITZ, A., *Why Terrorism Works – Understanding the Threat, Responding to the Challenge*. Yale University Press, 2002

- DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.): k diskusi. *Bulletin advokacie*. 1994 (č. 1)
- DOLENSKÝ, A., *Střílet nebo nestřílet? Právní praxe v podnikání*, 1997 (č. 2)
- DOLENSKÝ, A., NOVOTNÝ, F., *Nutná obrana a automatická obranná zařízení*. Trestní právo, 1998 (č. 1)
- DOUSEK, J., DOUSEK J., *Analýza chování psů jako příspěvek k přípravě právních norem*. Trestní právo, 2002 (č. 11)
- FENYK, J. *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákonů od vzniku samostatného Československa)*. Trestní právo, 2006 (č. 6)
- FREMR, Robert, ZELENKA, Pavel. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994 (č. 6)
- HAVLÍČEK, BRAIN TEAM, *Arbitráž a nutná obrana pod dohledem svatého lva*. Soudce, 2005 (č. 7)
- HOŘÁK, J. Úmyslná usmrcení v afektu: (část I.). *Trestní právo*. 2008 (č. 10)
- HRUŠKA, J. *Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku*. Trestní právo, 2007 (č. 12)
- JESSBERGER, F., *Bad Torture - Good Torture?: What International Criminal Lawyers May Learn from the Recent Trial of Police Officers in Germany*. *Journal of International Criminal Justice*, 2005 (n. 3), Dostupné z: http://www.oxfordjournals.org/our_journals/jicjus/bad%20torture.pdf
- KLAPAL, V., *Zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 TrZ a související instituty z pohledu policisty*. *Policista*, 2006 (č. 7)
- KRÁLÍK, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. *Právní rozhledy*. 2000 (č. 1)
- KUČERA, P., *K některým právním aspektům útoku zvířete na člověka*. Trestní právo, 2008 (č. 12)
- KUCHTA, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2003 (č. 2)
- LATA, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. *Trestní právo*. 1999(č. 2)
- POKORNÝ, M., *SRN: Spolkový soudní dvůr: K předpokladům a hranicím možnosti použití nutné obrany*. *Právní rozhledy*, 2011 (č. 11)
- PÚRY, F., *Nejvyšší soud České republiky: K nepřípustnosti nutné obrany proti úkonům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě*. *Trestněprávní revue*, 2007 (č. 1)

PŮRY, F. *Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu.* Trestněprávní revue, 2007 (č. 8)

ŠÁMAL, P. *K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně.* Právní praxe, 1994 (č. 2)

WAGNER, M., *The justification of torture. Some Remarks on Alan M. Dershowitz's Why Terrorism Works.* German Law Journal, 2003 (n. 5), Dostupné z: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol04No05/PDF_vol_04_no_05_515526_legal_culture_wagner.pdf

Internetové zdroje

Vraždou je usmrcení zloděje na útěku, vysvětlil Nejvyšší soud. Www.novinky.cz [online]. 2011, 9.3. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z:

<http://www.novinky.cz/domaci/227366-vrazdou-je-usmrceni-zlodeje-na-uteku-vysvetlil-nejvyssi-soud.html>

Usmrcení zloděje při krádeži je vždy vražda, rozhodl soud. Www.tyden.cz [online]. 2011, 8.3. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z:

http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/krimi/usmrceni-zlodeje-pri-kradezi-je-vzdy-vrazda-rozhodl-soud_195799.html

MLČÁK, M., *Nutná obrana III: Zájmy a oprávněná osoba k nutné obraně.* Www.juristic.cz [online]. 2000, 12.10., 13.11.2000 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z:

<http://trestni.juristic.cz/50796/clanek/trest3.html>

POLOCHOVÁ, I., *Smím střílet lupiče? ptala se Američanka operátorky a pak stiskla spoušť.* Www.idnes.cz [online]. 2012 [cit. 2012-03-04]. Dostupné z:

http://zpravy.idnes.cz/smim-strelit-lupice-ptala-se-americanka-operatorky-a-pak-stiskla-spoust-log-zahranicni.aspx?c=A120105_104507_zahranicni_ipj

Seznam použitých právních předpisů

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, v platném znění

Vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 143/1998 Sb. o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, v platném znění

Císařský patent č. 117/1852 ř.z., kterým došlo k vydání zákona o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní zákon

Důvodová zpráva k zákonu č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Návrh trestního zákoníku z roku 2004 (sněmovní tisk č. 744)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění

Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon č. 266/1994 Sb., o drahách, v platném znění

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, v platném znění

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), v platném znění

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, v platném znění

Italský trestní zákoník (tzv. Roccův) - R.D. 19 ottobre 1930, n. 1398. Approvazione del testo definitivo del Codice penale (Suppl. alla Gazzetta Ufficiale n. 251 del 26 ottobre 1930)

Novela italského trestního zákoníku - L. 13 febbraio 2006, n. 59

Italský trestní řád - D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447. Approvazione del codice di procedura penale (Suppl. ord. n. 92 alla Gazzetta Ufficiale Serie gen. – n. 250 del 24 ottobre 1988) e avvisi di rettifica in Gazzetta Ufficiale n. 291 del 13 dicembre 1988, n. 293 del 15 dicembre 1988 e n. 304 del 29 dicembre 1988

Německý trestní zákoník - Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das durch Artikel 5 Absatz 3 des Gesetzes vom 24. Februar 2012 (BGBl. I S. 212) geändert worden ist

Rakouský trestní zákoník - Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen